

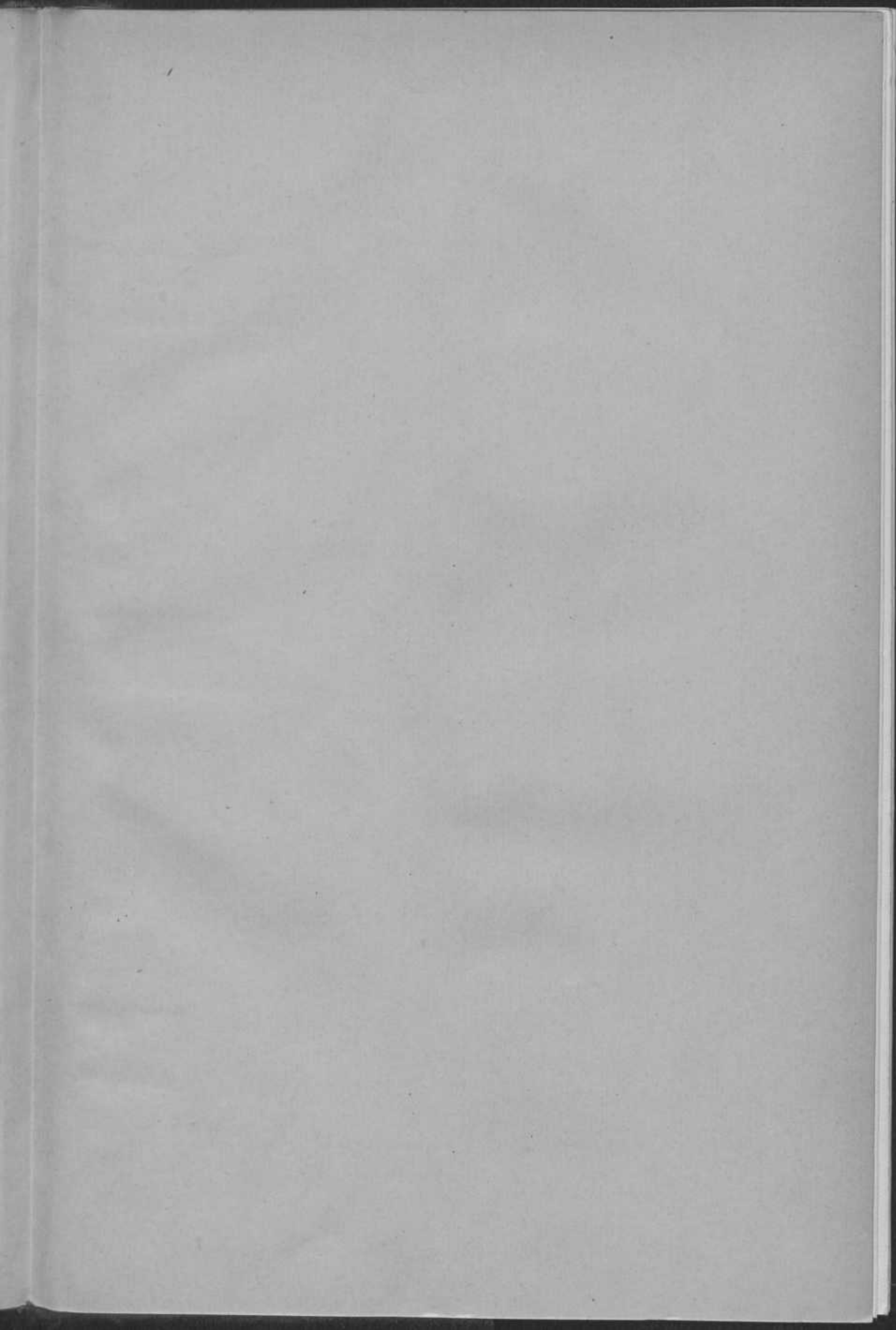
54B 8809

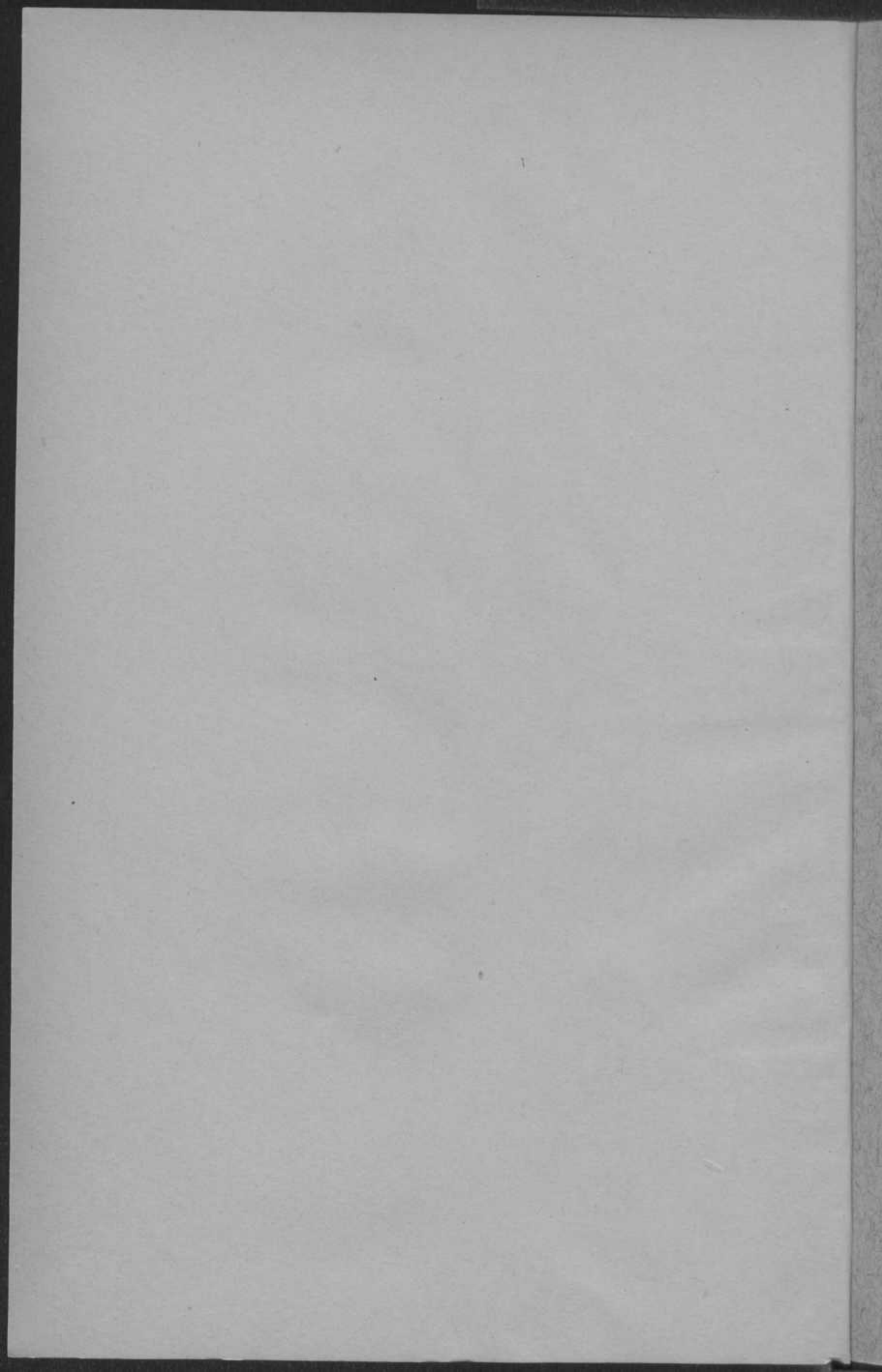
~~54B 8809~~

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

2615 7855

DE NIEUWE REGELING
— DER —
GRENZEN TUSSCHEN
NEDERLANDSCH- EN
PORTUGEESCH TIMOR

DOOR F. FOKKENS,
OUD-RESIDENT, GEWEZEN
LID DER GEcombineerde
GRENSREGELINGS-COMMISSIE

MET VIJF OORSPRONKELIJKE FOTO'S
:: EN TWEE SCHETSKAARTJES ::

UITGAVE DRUKKERIJ KORTHUIS — 'S-GRAVENHAGE

~~Tege~~

DE NIEUWE REGELING
— DER —
GRENZEN TUSSCHEN
NEDERLANDSCH- EN
PORTUGEESCH TIMOR

DOOR F. FOKKENS,
OUD-RESIDENT, GEWEZEN
LID DER GEcombineerde
Grensregelings-commissie

UITGAVE DRUKKERIJ KORTHUIS — 'S-GRAVENHAGE

In de zitting der Eerste Kamer van 24 Februari jl. voerde de heer VAN KOL omtrent de grensregeling met Portugal op het eiland Timor het volgende aan:

Die zaak is altijd nog hangende, en ofschoon ik in het algemeen niet geneigd ben om langzaam en dralend op te treden, zou ik toch den innigen wensch willen uiten, dat deze zaak hangende moge blijven, en dat, zoo mogelijk, de vroegere plannen niet worden uitgevoerd. Want deze grensregeling op Timor zal leiden tot vreeselijke toestanden voor een deel van de bevolking, en waarschijnlijk tot moeilijkheden voor ons in dat gedeelte van den Indischen Archipel.

Er zijn in den laatsten tijd — vooral in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 December van het vorige jaar kan men het lezen — vreeselijke feiten bekend geworden, gepleegd door de z.g. „moradores”, de soldaten, die daar het Portugeesche gezag moeten handhaven. Feiten van willekeur, van afpersing der Inlanders, van zware heerendiensten, van knevelarij om door overdreven belastingen de berooide schatkist ietwat aan te vullen. Verder, hemeltergende gruwelen, die daar hebben plaats gehad. Bij de bespreking van dit

wetsontwerp in de Tweede Kamer is er een oogenblik de aandacht op gevestigd. Toen meende de Minister, de heer Fock, in zijn Memorie van Antwoord te moeten verklaren, dat in de landstreek Maukatar, een enclave in ons gebied, die aan Portugal zal worden overgeleverd „de bewoners op goeden voet stonden met de Portugeezen”. En nu lezen wij juist, dat de bevolking van Maukatar dien ruil vreest met angst en beven en onzen ambtenaren smeekt haar niet uit te leveren.

Wat zullen daarvan de gevolgen zijn? De bevolking zal het land verlaten, met opgeving van alles wat zij bezit, haar vee en haar land; bloedige botsingen en droeve tafereelen kunnen niet uitblijven. Ik hoop daarom, al zal het moeilijk wezen, dat er alsnog een middel is te vinden om die Inlanders niet over te geven aan Portugeesch wanbeheer.

De Minister van Buitenlandsche Zaken antwoordde hierop:

Het is natuurlijk zeer moeilijk mij over dit punt uit te laten, waar deze zaak op het oogenblik in handen is van een scheidsgerecht. De geachte afgevaardigde sprak over gruwelen, die onlangs in streken waar het om gaat zouden zijn voorgevallen en die naar ik meen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zijn openbaar gemaakt. Ik zal niet nalaten zoo mogelijk daarnaar een onderzoek te doen instellen. Ik zal nl. mijn ambtgenoot van Koloniën vragen of hij niet zoo spoedig mogelijk pogingen in het werk wil stellen om de waarheid daaromtrent te weten te komen.

Eene zaak als de onderhavige, die tusschen twee mogendheden reeds geregeld is en waarvan de uitvoering alleen nog maar wacht op een scheidsrechterlijke uitspraak ten aanzien van een weinig beteekenend onderdeel, en die nu na vijftien jaar in de Eerste Kamer der Staten-Generaal tot den wensch van een der leden voert om haar hangende te laten blijven en, zoo mogelijk, niet tot uitvoering te brengen, verdient voorzeker een nadere uiteenzetting, een overzichtelijk relaas van haar ontstaan en verloop, waarom wij gemeend hebben aan het verlangen van velen tegemoet te komen door hier de geschiedenis te laten volgen van de nog hangende nieuwe grensregeling op Timor, de aanleiding, die er voor beide Regeeringen bestond om daartoe over te gaan, en de verdere behandeling, om er tenslotte aan toe te voegen een weêrlegging van de beschuldiging in het aangehaalde artikel, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* voorkomende, dat de grensregelingscommissie onjuiste en onvolledige inlichtingen zou hebben verstrekt.

Zooals het geval is geweest met de meeste eilanden in den Indischen Archipel, waren de Portugeezen de eerste blanken, die zich op Timor vertoonden. Hunne vroegste nederzettingen dagteekenen van omstreeks 1520 en kwamen voor te Lifao of Lifauw bij Oeikoessi, de hoofdkampong van de tegenwoordige enclave van dien naam. Later bouwden zij een fort te Koepang.

De Hollanders bezochten voor het eerst het eiland in 1613 met een smaldeel van vier schepen onder aanvoering van APOLONIUS SCHOT, die het Portugeesche fort op het eiland Solor had veroverd en van daaruit betrekkingen had aangeknoopt met den radja van Koepang. Deze gaf hem vergunning ter plaatse een nederzetting te stichten en het aldaar bestaand, door de Portugeezen verlaten fort te bezetten. Drie jaar later werd deze post ontruimd, waarna de Portugeezen er zich opnieuw nestelden, totdat zij in 1619 weder door de Hollanders werden verjaagd, die er nu voorgoed bleven. Wel trachtten de Portugeezen, bijgestaan door de z.g. zwarte Portugeezen, hen van Lifao uit bij herhaling van Timor te verdrijven, doch die pogingen mislukten steeds. In 1769 kwam hieraan van zelf een eind toen de Portugeezen door hunne zwarte naamgenooten van Lifao verjaagd werden en zich te Dilly vestigden.

De Compagnie had er inmiddels voor gezorgd door het sluiten van contracten met de inlandsche vorsten haar gezag uit te breiden en den invloed der Portugeezen te fnuiken. De opperkoopman PARAVICINI was voor dat doel in 1755 derwaarts gezonden, hetgeen tot gevolg had, dat nadien ongeveer de helft van het eiland gerekend werd onder 's Compagnie's gezag te staan. Van de moeilijke tijden voor ons in het begin van de 19de eeuw maakten de Portugeezen echter gebruik om wêer een gedeelte van dat gebied voor zich te nemen. Zoo o.a. vestigden zij zich te Atapoepoe, voor beide partijen een zeer begeerlijke post. Van langen duur was deze vestiging evenwel niet, want na het herstel van het Nederlandsche Gezag trok resident HAZAART daarheen, verdreef de Portugeezen uit die vestiging en heesch er de Nederlandsche vlag.

Tot tallooze vertoogen tusschen de Nederlandsche en de Portugeesche Regeering gaf dit aanleiding. In verband hiermede, en met het oog op de onophoudelijke geschillen over grondgebied tusschen de vertegenwoordigers der beide mogendheden, werd de behoefte gevoeld aan eene behoorlijke regeling der grenzen. Teneinde hiertoe te kunnen komen, zond onze Regeering den heer STEIJN PARVÉ naar Timor met opdracht de bestaande geschillen zooveel mogelijk te vereffenen, en, met het oog op de toekomst, tot eene duidelijke omschrijving der wederzijdsche souvereiniteitsrechten te geraken. Een voorstel, dat ook reeds vroeger gedaan was, om al de aanspraken van Portugal in den Timor—Archipel af te koopen, werd door de Portugeesche Regeering niet aangenomen. Wel wilde deze in onderhandeling treden over een nieuwe grensregeling overeenkomstig de grondslagen door den heer STEIJN PARVÉ aangegeven.

Dit leidde tot een tractaat, dat 6 October 1854 te Lissabon werd gesloten en eerst vijf jaar later, 20 April 1859, werd geratificeerd. (*Nederl. Staatsblad* 1860, n°. 56, *Indisch Staatsblad* 1860, n°. 101). Portugal zag daarbij af van alle aanspraken op de rondom Timor gelegen eilanden, uitgezonderd het eiland Kambing, tegenover Dilly voorkomende. De enclave Oeikoessi, bevattende volgens het traktaat de rijkjes Ambenoe, Oeikoessi en Noimoeti, bleef aan Portugal en werd uitgebreid met Soetrana. Maubara werd Portugeesch, terwijl de enclave Maukatar Nederlandsch bleef. Voorts werd de groote grens ¹⁾ tusschen Nederlandsch- en Portugeesch Timor bepaald. Zij ving aan ten noorden tusschen de staatjes Djeniloe en Kowa en eindigde ten zuiden tusschen de rijkjes Lakekoen en Soeay. ²⁾

Bepaalde opmetingen hadden niet plaats gehad. De grens was in kaart gebracht naar inlichtingen van Inlanders en naar gedane verkenningen op grooten afstand, terwijl zij nergens door steenen merkteekenen als anderszins was vastgelegd. De politieke toestand, de weinige invloed, die ons Gouvernement en dat van

¹⁾ Met groote grens wordt bedoeld de grens, die het eiland ongeveer in twee helften deelt.

²⁾ Het traktaat vermeldde, dat de groote grens werd gevormd door de landschappen Djeniloe, Silawang, Fialaran, Lamaksanoeloe, Lamaknen, Naitimoe, Mandeo, Dirma en Lakekoen, loopende van de noordkust tusschen Atapoepoe en Batoegadé naar de zuidkust tot bewesten Soeay.

De enclave Oeikoessi bevatte volgens het traktaat den staat Ambenoe, voor zoover hij de Portugeesche vlag voert, den eigenlijk gezegden staat Oeikoessi en dien van Noimoeti. De grenzen dier enclave waren de grenzen tusschen Ambenoe en Amfoeang ten westen; van Insana en Beboki, daaronder begrepen Cisalé, ten oosten; Sonnebait, daaronder begrepen Amakono en Timebaba, ten zuiden.

Portugal op de inlandsche grensstaatjes uitoefende, gedoogde geen betere opneming.

Het spreekt van zelf, dat een dusdanige grensregeling bezwaarlijk een einde kon maken aan de geschillen over grondgebied. Zij doemden dan ook telkens weder op. De vorsten van wederzijdsche grensstaatjes kregen oneenigheid (vaak op bloedige wijze) over de een of andere landstreek en de vertegenwoordigers der beide Europeesche mogendheden kozen partij, waarna vertoogen zonder eind volgden, in welke van beide kanten niets werd toegegeven. Zoo ontstonden de *kwestieuse terreinen*.

De noodzakelijkheid voor eene meer deugdelijke regeling, waarbij de grenzen behoorlijk zouden worden opgemeten en in kaart gebracht, werd mitsdien meer en meer ingezien en gaf ten slotte aanleiding tot het in 1893 sluiten eener overeenkomst tusschen Nederland en Portugal, waarbij bepaald werd, dat eene commissie zou worden benoemd, die tot taak zou hebben de grenzen volgens het traktaat van 1859 op te meten en in kaart te brengen en voorstellen te doen om tot eene grensregeling te geraken, die aan alle geschillen een einde zou maken. Tevens zou die commissie voorstellen indienen tot het zooveel mogelijk doen verdwijnen der enclaves. Die enclaves waren toch velen, die *niet* op de hoogte waren van den toestand, een doorn in het oog. Zoo midden in ons gebied een Portugeesche nederzetting en midden in het Portugeesche gebied een Nederlandsche! Dat kon gevaarlijk worden!

Zij, die *wel* op de hoogte waren, beschouwden het bestaan dier enclaves echter als vrij onbeteekend. Immers, noch van de eene, noch van de andere zijde werd er eenig gezag uitgeoefend.

In de Portugeesche enclaves was de invloed der Portugeezen zoo

goed als nihil. Garnizoen, noch ambtenaren kwamen ervoor, terwijl van de hoofden en bevolking geen belastingen werden geheven, noch diensten gevergd. In Noimoeti vertoonde zich nimmer een Portugees, in Oeikoessi slechts bij hooge uitzondering. Een Portugeesch schrijver RAPHAEL DAS DORES, die in 1891 in Portugeesch Timor vertoefde, zegt er van in zijn *Apontamentos para um Diccionorio Chorographico de Timor*:

„Dit rijk (Oeikoessi) betaalde nooit belasting (finta) en leverde „nooit hulptroepen, wijl steeds het Portugeesche gezag, waaraan „het rijk meermalen onvoldoenden eerbied bewees, er slechts een „gezag in naam was. Nooit was het mogelijk er het zielental „te schatten, daar het bijna zeker is dat nimmer een Portugees „het doortrok”.

In de Nederlandsche enclave Maukatar was het gezag der overheerschers nog minder beteekenend; het was er zelfs voor een groot deel onbekend. Ambtenaren vertoonden er zich nooit, aanrakingen met de vorsten en fettors van het land hadden nimmer plaats.

Geschillen tusschen Nederland en Portugal over deze enclaves of hare grenzen waren dan ook nooit voorgekomen. Wel hadden de wederzijdsche grensstaatjes vaak elkaar beoorloogd, doch de Europeesche overheerschers bemoeiden zich daarmede niet, kenden ternauwernood het bestaan van die oorlogen.

De strijd (op het papier) tusschen Nederland en Portugal liep alleen over de *groote* grens; alléén daar kozen beide mogendheden partij tusschen de geschillen over grondgebied, die tusschen de vorsten der grensstaatjes bestonden.

Eerst vijf jaar later werd aan de tusschen beide mogendheden gesloten overeenkomst een begin van uitvoering gegeven door

de bepaling bij Koninklijk Besluit van 24 Maart 1898, dat de commissie voor de grensregeling op Timor, bedoeld bij artikel II van de op 10 Juni 1893 te Lissabon gesloten en bij de Wet van 29 December daaraanvolgende (*Nederlandsch Staatsblad* 1893, n°. 233, *Indisch Staatsblad* 1894, n°. 81) goedgekeurde overeenkomst tot nadere regeling van de verhouding tusschen Nederland en Portugal in den Archipel van Timor en Solor, voorzover *Nederland* betreft, zou bestaan uit den resident van Timor en Onderhoorigheden (schrijver dezer) en twee door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië aan te wijzen deskundigen. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 17 Juni 1898, n°. 18, werden hiertoe benoemd F. A. H. VAN DER HAAS, majoor der infanterie en H. J. GRIJZEN, de controleur van Timor. Tevens werd bij dit besluit bepaald, dat aan genoemden hoofdofficier in het belang van den door hem te verrichten technischen arbeid zouden worden toegevoegd twee opnemers van den topografischen dienst, en dat Harer Majesteit's flotillevaartuig „Java” zou worden aangewezen om in het belang der commissie werkzaam te zijn.

Mede had ik van Regeeringswege de mededeeling ontvangen, dat van Portugeesche zijde in commissie waren benoemd: de Gouverneur van Timor, DON JOSÉ, CELESTINO DA SILVA, kolonel der cavalerie van het Portugeesche leger, de chef der Openbare Werken te Dilly, ANTONIO HEITOR, en de uit Portugal gezondene 1ste luitenant ter zee, CARLOS VIEGAS GAGO COUTINHO.

Den 2^{en} Juli 1898 arriveerde te Koepang majoor VAN DER HAAS met het flotillevaartuig „Java”, kommandant W. A. PALM, waarna door de Nederlandsche commissieleden besloten werd zoo spoedig mogelijk naar Dilly te gaan, ten einde zich aan den

Gouverneur voor te stellen en met de Portugeesche leden de wijze te bespreken waarop de hun opgelegde taak het best zou kunnen vervuld worden. Inmiddels had ik den posthouder van Beloe, de onderafdeeling, grenzende aan het Portugeesche deel van Timor, last gegeven alle radja's der grensstaatjes te verwittigen van de aanstaande komst der commissie, hun het doel der te doene metingen goed aan het verstand te brengen en zich van hunne hulp en medewerking te verzekeren.

Zes dagen later, den 8^{en} Juli, vertrokken wij, commissieleden, per „Java” en per gouvernementsstoomschip „Pelikaan” naar Dilly, waar wij den volgenden morgen arriveerden en kort daarop in groot tenue debarkeerden.

Met plechtigheid werden wij ontvangen. Uit aan het strand opgestelde kanonnen donderde het saluut, terwijl het garnizoen, dat vanaf de landingsplaats tot aan het Gouvernementsgebouw was opgesteld, ons militaire eer bewees. De Gouverneur, gekleed „en frac” verwelkomde ons aan den ingang van het gebouw en leidde ons naar de raadzaal. Daar overhandigden wij hem onzen geloofsbrief en ontvingen de mededeeling, dat het Portugeesche lid COUTINHO nog onderweg was en eerst ultimo Juli uit Europa verwacht werd. Dit belette echter niet, dat wij den volgenden dag eene conferentie konden houden om onze taak te bespreken.

Met hetzelfde ceremonieel keerden wij naar boord terug. Eenige uren later beantwoordde de Gouverneur het bezoek, dat eveneens met het gebruikelijke saluut plaats vond. Zijne Excellentie noodigde ons, zoomede de kommandant van H. M. „Java”, overste PALM, daarbij uit tot het bijwonen van een diner te zijnen huize op den volgenden dag.

In den ochtend van den 11^{en} had de conferentie in de raadzaal plaats. Van Portugeesche zijde waren tegenwoordig: de Gouverneur en het lid HEITOR.

Overeengekomen werd: op den 1^{en} Augustus de meting der groote grens aan het noordelijkste punt dicht bij Batoegadé te beginnen, van de kwestieuse terreinen dubbele grenzen te meten en de beslissing, welke grens als de juiste moest aangemerkt worden, over te laten aan de beide Gouvernemenen.

Des namiddags werden wij door den Gouverneur in een drietal rijtuigen afgehaald en naar zijn villa geleid, die ongeveer een uur van Dilly, te Lahane, lag, op eene hoogte van pl.m. 50 M.

Een zeer goed onderhouden breede weg leidde er heen.

Door mevrouw DA SILVA, hare zuster en twee dochters, zoo mede door de familie van den Secretaris en den dokter werden wij opgewacht en allerhartelijkst ontvangen.

De villa, van steen opgetrokken, was lief, doch niet groot, vergeleken met een assistents-residentwoning op Java zelfs klein. Dit verhinderde evenwel niet, dat de Portugeesche heeren steeds spraken van „le palais de son Excellence le Gouverneur”. Ik schrijf hier „heeren” omdat de dames lang niet allen de Fransche taal machtig waren en de meesten, o. a. de schoon-zuster van den Gouverneur, zich alleen in het Portugeesch wisten uit te drukken. Dat dit wel eens tot kluchtig mis-verstand aanleiding gaf, laat zich denken. Zoo was ik door eene fotografie van twee kleine kinderen, die bedoelde schoon-zuster mij had laten zien, tot de onderstelling gekomen dat het haar kinderen waren en begon in verband daarmede met haar een gesprek, waarbij zij o. a. mijne vraag of het haar eenigsten waren, bevestigend beantwoordde. Later bleek mij echter dat zij

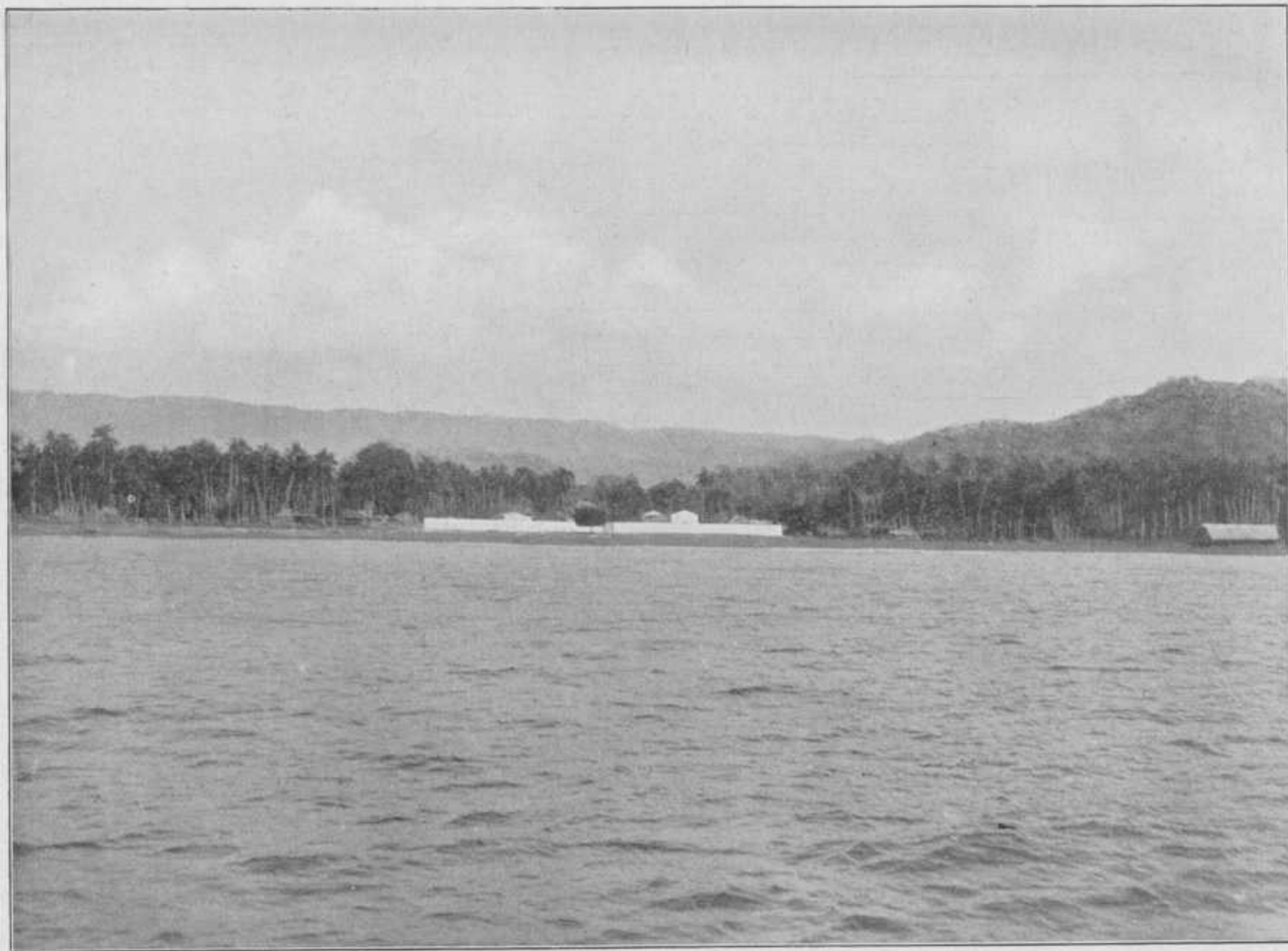
ongetrouwd was! Dit alles belette echter niet, dat het aan tafel zeer geanimeerd toeging en er vooral aan toasten geen gebrek was.

Uitgenomen eenige echt Portugeesche bijgerechten, waarin de olijfolie niet gespaard was, waren de spijsen op de gewone wijze goed en smakelijk toe bereid, terwijl fijne, zware Spaansche en Portugeesche wijnen werden geschonken. Als „pousse-café” werd gepresenteerd „Lucas Bols”. Opgediend werd in een bijzonder fraai servies, van het Portugeesche wapen voorzien, hetwelk behoorde tot het meubilair van Gouvernementswege verstrekt. Het bedieningspersoneel bestond uit in nette kleeding gestoken Chi-neesche jongens.

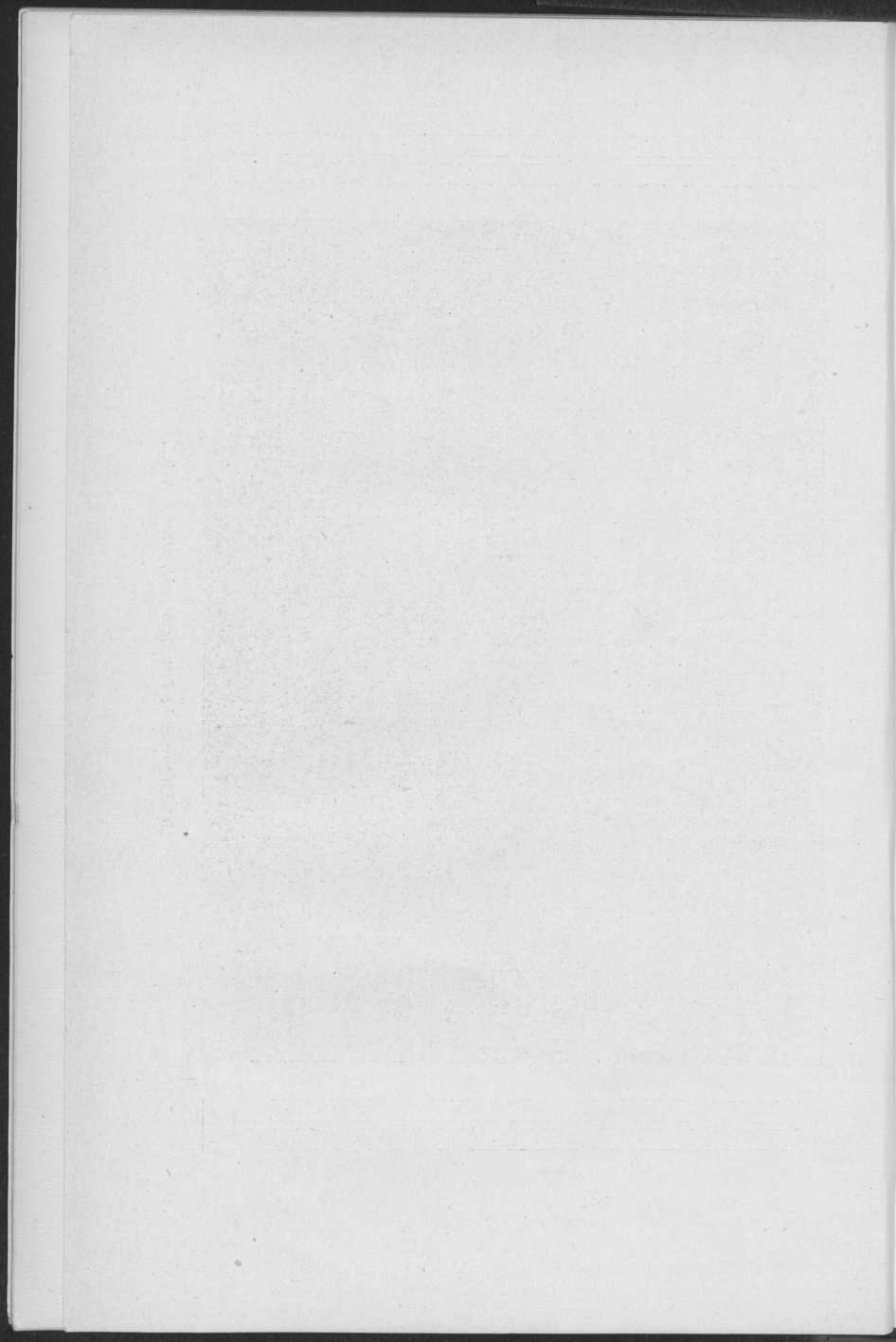
Na afloop van het diner kwamen de overige Dillysche dames en heeren het aantal gasten vermeederen, een verscheidenheid van donkere en lichte tinten. Met dansen op de muziek eener niet zeer welluidend klinkende piano werd de avond besloten. De secretaris danste „op last” met het aankomend dochttertje van den Gouverneur en durfde blijkbaar niet ophouden alvorens hem daartoe door een wenk van den gastheer vergunning was verleend.

Tegen elf uur keerden wij per as weder terug naar het strand en vandaar naar boord om den volgenden morgen vroeg Dilly te verlaten, de herinnering aan zeer aangenaam doorgebrachte dagen medenemende.

Op den afgesproken datum, den 3^{den} Augustus, vereenigde zich de gecombineerde commissie te Batoegadé (Portugeesch fort). Zij bepaalde lengte en breedte van dat punt ($8^{\circ} 57' 2''$ Z. B. en $124^{\circ} 59' 3''$ O. Z.) en wandelde toen langs het strand over rolsteen en boomstronken twee palen westwaarts naar de monding der rivier Motabikoe, die volgens uitleg van Nederland-

Het Portugeesche fort Batoegadé, uit zee gezien.

schen kant de noordelijke grens uitmaakte tusschen Portugeesch- en Nederlandsch Timor. De Portugeezen namen de grens meer westwaarts aan bij Wé Fauk, waardoor een kwestieus terrein was ontstaan, *Maoebesi* genaamd, dat reeds meermalen aanleiding had gegeven tot geschillen. Zooals op de conferentie te Dilly was overeengekomen, werden *beide* grenzen gemeten.

De meting, in de uitgedroogde bedding van de Motabikoe begonnen, werd onafgebroken en zonder stoornis voortgezet tot ongeveer het midden van het eiland bij den berg Boeloe Hoeloe. Nogmaals had een kwestieus terrein, *Maoeboesa* genaamd, waar nog niet lang geleden bloedige gevechten hadden plaats gevonden tusschen de wederzijdsche grensbewoners, Balibo's en Asoemanoe's, aanleiding gegeven tot dubbele grensmeting, of liever tot driedubbele, want de grens volgens Portugeesche opvatting werd op twee verschillende plaatsen gemeten, wijl bleek, dat het terrein waarop de Portugeezen aanspraak maakten veel grooter was dan men zich dat van Nederlandsche zijde steeds had voorgesteld.

Niet onwaarschijnlijk is het dat deze misvatting oorzaak was geweest van het bedoelde bloedige treffen tusschen genoemde grensbewoners. Asoemanoe's, meenende op eigen terrein te zijn waarover geen geschil liep, werden door Balibo's, in vereeniging met Moradore's (Inlandsche met repeteergeweren gewapende grenswachters), die hen op het in hun oog kwestieuse gebied zagen, aangevallen. ¹⁾

¹⁾ Door mijn ambtsvoorganger was met den Portugeeschen Gouverneur overeengekomen het kwestieuse gebied onbewoond en onbebouwd te laten totdat door de wederzijdsche Regeeringen in Europa zou zijn beslist wien dit gebied behoorde. Van Portugeesche zijde werd voor de juiste nakoming dezer overeenkomst nauwkeurig gewaakt.

Op den 18^{den} Augustus met de meting tot aan den Boeloe Hoeloe gekomen, werd deze tijdelijk gestaakt in verband met een met de Portugeesche commissieleden bij den aanvang der werkzaamheden gemaakte afspraak, dat eenige dagen vóór de kroningsfeesten het werk zou worden neêrgelegd, ten einde die feesten te Koepang en te Atapoepoe te kunnen vieren, waartoe ik de vorsten van alle grensstaatjes liet uitnoodigen zich op laatstgenoemde plaats te verzamelen. De Gouverneur gaf de toezegging, ook voor dat doel op de gewestelijke hoofdplaats te zullen komen. Door ziekte werd Zijne Excellentie echter verhinderd aan dit plan gevolg te geven. Zij zond echter per oorlogstoomer „Thomas Andrée”, kommandant de luitenant ter zee CARLOS ALBERTO DE NIELLO GUERREIRO, een deputatie, bestaande uit den Secretaris van het Gouvernement van Timor Dilly en een adjudant, met opdracht om zijner Excellentie's gelukwensen met de troonsbestijging van Hare Majesteit over te brengen.

Op den 11^{en} September kwam de gecombineerde grenscommissie te Atapoepoe weder bijeen, de Nederlandsche leden daarheen gebracht door H. M. „Java” en het gouvernementsstoomschip „Pelikaan”, de Portugeesche leden door bovengenoemde oorlogstoomer.

Een en twintig radja's van de Nederlandsche grensstaatjes hadden aan mijne uitnoodiging gehoor gegeven en zich daar verzameld om feest te vieren ter eere van Hare Majesteit. Deze gelegenheid benutte ik om mij nogmaals persoonlijk te verzekeren van de hulp en medewerking der vorsten, in 't bijzonder van die der zuidelijke grensstaatjes, waar nog gemeten moest worden. Tevens noodigde ik de radja's uit de „Java” te bezichtigen,

De vorsten der Nederlandsche grensstaatjes, te Atapoepoe vereenigd.

waartoe de kommandant, overste PALM, welwillend vergunning had verleend. Groot was de indruk, die het schip op hen maakte, en niet het minst het gedonder van het geschut, dat door de hoge steile rotsen, die het dal van Atapoepoe begrenzen, honderdvoudig werd teruggekaatst. De meeste vorsten waren eensklaps verdwenen, van angst in allerlei hoeken en gaten gekropen.

De Portugeesche oorlogstoomer maakte bij deze gelegenheid een vrij droevig figuur. Vergeleken bij de „Java”, ja zelfs bij de „Pelikaan”, was zij een notedop, meer een plezierjacht dan een oorlogsschip, vooral, wijl er geen enkel stuk geschut aan boord was. Toch behoorde de stoomer tot de oorlogsbodems en werd door officieren van de Portugeesche Marine gekommandeerd.

Aan boord van de „Pelikaan” hield de commissie conferentie. Om bijzondere redenen werd overeengekomen de meting niet te hervatten bij het punt, waar zij gestaakt was geworden, maar aan de zuidkust in de nabijheid van Soeay, welke plaats als vereenigingspunt werd gekozen. De Gouverneur zou over land derwaarts trekken, terwijl ik besloot met de beide andere Nederlandsche commissieleden per „Pelikaan”, met welk schip wij te Atapoepoe gekomen waren, de reis over zee te maken, aangezien ik vernomen had, dat de zuidkust daar nog nooit door een stoomschip was bezocht geworden en dit nu een gunstige gelegenheid was er de vlag te vertoonen. Een Europeesch ambtenaar was er nimmer geweest, ook niet over land.

Ter conferentie werd door de Nederlandsche commissieleden nog de verrassende mededeeling van den Gouverneur vernomen, dat het aan Nederland behoorend landschap Lakmaras moest

beschouwd worden als Portugeesch grondgebied, omdat het eerst na het traktaat van 1859 door Lamaknen, waartoe het behoorde, op het Portugeesche rijk Lamakhitoë zou zijn veroverd geworden. Dit kon door ons echter niet worden aangenomen, waarom werd overeengekomen ook van Lakmaras dubbele grenzen te meten.

Iets dergelijks, maar in omgekeerden zin, had plaats gevonden met het Portugeesche rijkje Tahakay. Dit staatje, volgens bedoeld traktaat aan Portugal behoorende, was na 1859 door Lamaknen veroverd, waarna het door de bewoners steeds tot Nederlandsch gebied was gerekend. Meting van dubbele grenzen werd daarom ook hierbij noodig gevonden.

Na afloop der besprekingen kozen wij, Nederlandse commissieleden, zee, om, koersende om de west, Soeay te bereiken. Alleen de „Pelikaan” zou deze reis ondernemen, de „Java” moest te Koepang achterblijven wegens een defect aan de ketels.

Om reden het gedeelte van de zuidkust, waar Soeay moest liggen, voor den kommandant van de „Pelikaan” geheel vreemd was en hij aan de bestaande zeekaarten niet veel vertrouwen schonk, namen wij, Koepang passeerende, een inlander op, die beweerde de kust te kennen en te weten waar genoemde plaats lag. De posthouder van Beloe zou bovendien over land gaan en aan de zuidkust een vlag hijschen, opdat de kommandant zich daar zou kunnen oriënteeren.

Aanvankelijk scheen het, dat wij ons plan niet zouden kunnen ten uitvoer brengen. Nauwelijks toch waren wij straat Roti gepasseerd en stuurden wij den vollen Indischen Oceaan in, of de zee werd zoo onstuimig en de golven liepen zoo hoog, dat

ernstig aan terugkeer gedacht werd. Gelukkig bedaarde het wilde spel der golven spoedig en hadden wij een half etmaal later een kalme zee met prachtig weder.

De kust, eerst hoog, rotsachtig en steil, werd voorbij Amana-toeng vlak, met een breed zandig strand; het gebergte week meer en meer op den achtergrond. De aanblik was geheel anders dan aan den anderen kant van Timor. Hadden wij daar alles verschroeid en verzeugd aangetroffen met bij uitzondering groene berghellingen, de bedding van rivieren en beken veelal geheel uitgedroogd, hier bemerkten wij weinig van den drogen Oost-mousson en zagen wij met dicht bosch begroeide bergtoppen, frisch groene terreinen, en breede rivieren, die volop water bevatten.

Naar eene delta, waaraan volgens kaarten en beschrijvingen *Soeay* moest liggen met een eilandje vóór de monding, *P. Soeay* genaamd, werd nu scherp uitgekeken. Een soort baai met lagunen vertoonde zich aan ons oog; de inlandsche loods verzekerde dat het Soeay was, waarna recht op de kust werd aangehouden. Tevergeefs werd echter met den kijker naar het eilandje gezocht, waardoor twijfel ontstond. Ook de loods begon, toen wij naderbij kwamen, in zijn vast vertrouwen te wankelen (hij was hier dan ook in twintig jaar niet geweest), en van iets dat op een kampong geleek of zelfs op een alleenstaande woning, was niets te bekennen. Alleen de delta was er, maar overigens geleek de plek al zeer weinig op de beschrijving van Soeay.

Wij kwamen ten anker, waarna de 1^e officier, in gezelschap van den „would be” loods, in een sloep op verkenning uitging.

Onverrichterzake keerde hij terug; hij had geen kampong, geen huis, geen levende ziel gezien, evenmin een vlag. Dat wij

verkeerd waren, was dus zeker. Dit werd den volgenden morgen bevestigd door lieden uit Waiwikoe Waihalé, die aan het strand waren gekomen om het voor hen vreemde schouwspel, een stoomschip, te zien. De Portugeesche grens lag volgens hen meer oostelijk en Soeay nog oostelijker. De delta, voor welke wij ten anker lagen, heette Maoebesi.

Omtrent de wijze van voortzetting der reis ontstond nu in den boezem der Nederlandsche Commissie verschil van gevoelen. Aan den eenen kant vrees voor verandering van weer, hetgeen debarkement zou kunnen bemoeilijken, waarom het opmarcheeren langs het strand dan wel met een omtrekkende beweging langs het gebergte voor het zekerste werd gehouden, aan den anderen kant vrees, dat op die wijze Soeay niet, althans niet op den afgesproken datum zou bereikt worden, hetgeen alles voor de verdere meting in de war zou kunnen brengen.

Het einde der meeningskwestie was, dat beide mijne medecommissieleden met een escorte van 27 goed gewapende politiedienaren de reis over land zouden vervolgen, waartoe hoofden van Waihalé, die inmiddels ter plaatse waren verschenen, hunne hulp toezeiden, en dat ik met den stoomer zoo spoedig mogelijk Soeay zou trachten te bereiken.

Aldus geschiedde.

Geen drie uur waren wij onder stoom of men ontwaarde aan het strand een Hollandsche vlag, waar toen op aangehouden werd. Het was de vlag door den posthouder van Beloe als herkenningsteeken geplaatst aan het Zuidelijk grenspunt van Nederlandsch- en Portugeesch Timor, de monding van een kleine rivier, „Mota Talas” geheeten.

Nadat ik den posthouder in kennis had gesteld met het

debarkement der andere commissieleden westwaarts op de verkeerde plaats, en de kommandant van de „Pelikaan” op een duidelijk zichtbare plek aan een boom een blikken kruis had laten slaan, teneinde bij terugkomst van Soeay, dat meer Oostwaarts moest liggen, dadelijk lengte en breedte van het juiste grenspunt te kunnen bepalen, vervolgden wij onze reis.

Voorzichtig aan ging het nu langs de onbekende kust tot de duisternis inviel en de „Pelikaan” ten anker kwam. Den volgenden morgen vroeg stoomden wij verder, totdat een dichte groep klapperboomen de aanwezigheid van een kampong verried.

Hoewel geen delta en geen eilandje zich aan ons oog vertoonden, kon deze kampong naar de ons gedane mededeelingen geen andere zijn dan Soeay, zooals, toen ik debarkeerde en informaties liet inwinnen bij inlanders, die aan het strand waren gekomen om te assisteeren, dan ook bleek.

Na een niet breede, weinig water bevattende rivier te hebben doorwaad, bereikte ik, na tien minuten gaans landwaarts in, Soeay.

Het ruime en zindelijke dier kampong, de flinke woningen en de met klapper- en andere vruchtboomen voorziene erven, vielen dadelijk op; zoo iets had ik op Timor nog niet gezien. Wat mij ook bijzonder frappeerde, waren de eigenaardige graf-teekenen, die ik vóór de meeste woningen aantrof, n.l. groote platte klipsteen met aan het hoofdeinde een soort steenen tafeltje, gevormd door twee rechtopstaande steenen van ongeveer een voet hoogte en één steen dwars daarover.

De radja van Soeay, een Christen, die te Dilly bij de paters zijn opvoeding had gehad en er in zijn zwart buisje met het kruis om den hals beschaafd uitzag, zoomede de kommandant

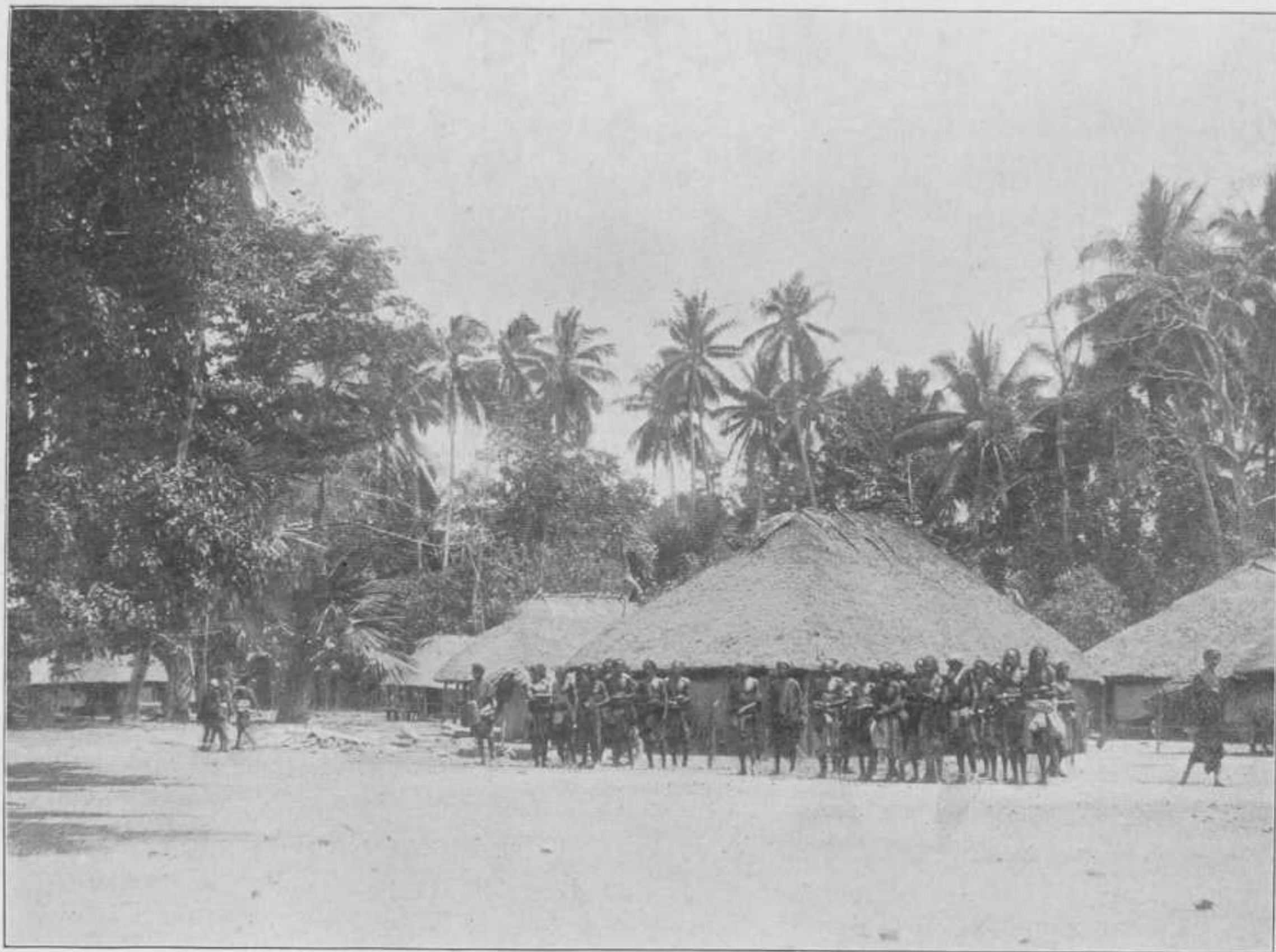
van Lamakhitoë, een Portugees, waren mij tegemoet gekomen.

Aan den laatste kon ik mij slechts verstaanbaar maken door middel van een tolk. Hij sprak toch niets dan Portugeesch en Tettum, de taal van het land, n.l. die van midden-Timor. Maleisch is in de Portugeesche kolonie niet de taal waarvan de Europeanen zich bedienen. Zij spreken Tettum en kennen geen andere inlandsche taal. Ook de Gouverneur niet, hetgeen aanleiding gaf tot een eigenaardige moeielijkheid toen Zijne Excellentie bij mij logeerde. Zijn bedienden kenden n.l., evenmin als hun meester, de Maleische taal, en de mijne spraken geen Tettum.

De Gouverneur was bij mijn aankomst te Soeay nog niet ter plaatse gearriveerd. Zooals later bleek uit een schrijven vol excuses, dat ik van hem ontving, had hij op zijn reis naar het Zuiden met tegenspoed te kampen gehad, waardoor hij was opgehouden geworden. Het oponthoud was gelukkig niet van langen duur geweest, zoodat ruim vier en twintig uur later alle commissieleden aan het ongeveer 20 palen westwaarts van Soeay gelegen zuidelijk grenspunt zich hadden vereenigd.

De gezaghebber van de „Pelikaan”, de heer LANDMETER, bepaalde nu lengte en breedte van dat punt, en bevond, dat het lag op $125^{\circ} 6' 4''$ O. L. en $9^{\circ} 27' 5''$ Z. B., hetgeen de verrassende waarheid aanbracht, dat wij volgens de bestaande kaarten (zoowel zee- als landkaarten) met het stoomschip ongeveer twintig paal ($6\frac{1}{2}$ uur) het binnenland in lagen.

Deze bevinding werd kort daarop bevestigd door den kommandant van H. M.'s „Java”, terwijl de „Siboga” een jaar later constateerde, dat nagenoeg de geheele Zuidelijke kustlijn van het eiland Timor op de kaarten foutief was aangegeven en bijna voortdurend binnenwaarts liep, zoodat die stoomer bij Soeay op

De Portugeesche kampong Soeay, aan de zuidkust van Timor. — Links van de woning, op den voorgrond, de eigenaardige begraafplaatsen.

1870

bijna $\frac{1}{3}$ van de aangenomen breedte van het eiland landwaarts in ten anker kon gaan. Hierdoor bleek de oppervlakte van Timor naar een ruwe schatting ongeveer een achtste kleiner te zijn dan men tot dusver had gedacht. ¹⁾

De ontdekte fout op de bestaande kaarten van Timor kwam der meting ten goede. Zij liep nu spoediger af dan men aanvankelijk gedacht had. Reeds na zes dagen werd de Boeloe Hoeloe, het punt waar de metingen aan de noordkust waren gestaakt, bereikt.

Slechts eenmaal moesten bij de meting aan de *zuidkust*, dubbele grenzen worden gemeten, n.l. om het landschap Tamiroe Ailala, dat in zekeren zin kwestieus terrein bleek te zijn. Volgens het traktaat van 1859 behoorde het aan Portugal, doch de bevolking had zich steeds beschouwd te behooren tot het Nederlandsche staatje Lakekoen.

Na de meting der groote grens werd die der enclaves ter hand genomen.

Met *Maukatar*, de Nederlandsche enclave, gelegen dicht bij de zuid (z. o.) kust ten noordwesten van Soeay, gaf dit geen moeilijkheid. De eigenaardige ontdekking werd daarbij echter gedaan, dat Maukatar alleen voor de Portugeezen, die het landschap Lakmaras beschouwden als tot hun gebied te behooren, een *enclave* was, en voor ons slechts een *pré-enclave*. Het bleek

¹⁾ De *noordkust* van Timor is, voorzoover het Nederlandsch gedeelte betreft, in 1898 en 1899 opgenomen door H. M. „Java” en „Borneo”, en *straat Semaoe* door de „Pelikaan”, de *kust van Oeikoessi* door den Portugeeschen Marine-officier Gago Coutinho. De geconstateerde afwijkingen met de bestaande kaarten waren van minder beteekenis dan die aan de zuidkust.

toch dat bedoeld rijkje er de noordergrens van uitmaakte. Daar in het traktaat van 1859 Maukatar een enclave werd genaamd, pleitte deze omstandigheid voor de opvatting der Portugeezen.

Dubbele grensmeting was van een en ander het gevolg; zij had ook plaats in het z. w. van Maukatar, wijl van Portugeesche zijde beweerd werd, dat de enclave daar een geringere uitgestrektheid had dan wij vermeenden.

Met de opmeting der Portugeesche enclaves *Oeikoessi* en *Noimoeti* ging het minder voorspoedig. Tal van bezwaren deden zich daarbij voor.

Eerstgenoemde enclave aan de noordkust, midden in ons gebied gelegen, bestaat uit de landschappen Soetrana in het westen en Ambenoe in het zuiden en oosten, of liever uit één landschap, Ambenoe, want Soetrana maakt daarvan een deel uit. De naam *Oeikoessi* is niet de naam van een landschap, een rijkje, zooals veelal gedacht wordt, maar slechts van een kampong aan de noordkust, waar de Portugeesche stedehouder, de inlandsche Teninti-Generaal, ook wel radja van *Oeikoessi* geheeten, verblijf houdt. Deze waardigheid wordt om beurten bekleed door een afstammeling uit de geslachten van D'ORNAY en DA COSTA, twee kleurlingen, die zich in het begin van de 17^e eeuw in die streken vestigden en zich met de vorsten aldaar vermaagschaptten, en, zoo al niet het ontstaan, dan toch den invloed en de beteekenis gegeven hebben aan de daar later bij ons berucht geworden *zwarte Portugeezen*.

De eerste nederzettingen van de Portugeezen op het eiland Timor kwamen n.l. vóór te Lifao of Lifauw, eenige palen ten westen van de kampong *Oeikoessi*. In laatstgenoemde kampong zette zich in 1627 neder zekere ANTONIUS D'ORNAY; volgens

sommigen de zoon van een onzer opperhoofden op Solor, die den verrader had willen spelen, en toen dit mislukt was, de vlucht had genomen naar de Portugeezen te Larantoeka op het eiland Flores, die hem met open armen ontvingen, volgens anderen een handelaar van *Macao*, die te Larantoeka woonde. Hoe het ook zij, zeker is het, dat ANTONIUS D'ORNAY zijn woonplaats verlegde naar Oeikoessi, werwaarts hij door vele kleurlingen, afstammelingen van Portugeezen, te Larantoeka woonachtig, gevolgd werd. Hij trouwde er met een dochter van den vorst van Ambenoe en werd door het Portugeesch bestuur te Goa als opperhoofd van Oeikoessi en omstreken erkend onder den titel van Teninti-Generaal, in welke waardigheid hij door zijn zoon, een kleurling, werd opgevolgd. Deze, en later zijn opvolger, wisten zich grooten invloed te verschaffen bij de inlandsche vorsten en gevoelden zich, in bondgenootschap met dezen, voornamelijk met Ambenoe en Amarassi, machtig genoeg om herhaalde pogingen in het werk te stellen de Hollanders van Timor te verdrijven. Toen dit niet gelukte, kregen de zwarte Portugeezen van Oeikoessi twist met de blanken van Lifao, waarvan het einde was, dat deze laatsten in 1769 de plaats verlieten en zich te Dilly vestigden.

Van hieruit wisten zij hun gezag in de verlaten streken te handhaven; doch het bleef, zooals reeds gezegd, tot op den huidigen dag een schijngezag. Europeesche ambtenaren hebben zij er niet, evenmin garnizoen, terwijl de bevolking er tot geen opbrengsten, lasten of diensten ten hunnen behoeve verplicht is.

Van dien geringen invloed der Portugeezen in de enclave Oeikoessi ondervond de grenscommissie niet weinig nadeel. De Teninti-generaal, DON PEDRO, beloofde wel volle medewerking,

doch zocht bij herhaling door allerlei uitvluchten die belofte niet, dan wel slechts gedeeltelijk, te houden, en de Gouverneur scheen niet bij machte te zijn hem met klem tot betere medewerking aan te sporen. Herhaalde samenkomsten van ons met de Portugeesche commissieleden aan de westelijke grens van Soetrana, waar de opmeting der binnengrens van de enclave begonnen werd, en in de kampong Oeikoessi, waren er het gevolg van.

De grensmeting van Oeikoessi kon ten slotte zonder noemenswaardig bezwaar plaats vinden, met uitzondering alleen van het oostelijk gedeelte, waar zij door een onoverkomelijken hinderpaal gestuit werd. ¹⁾

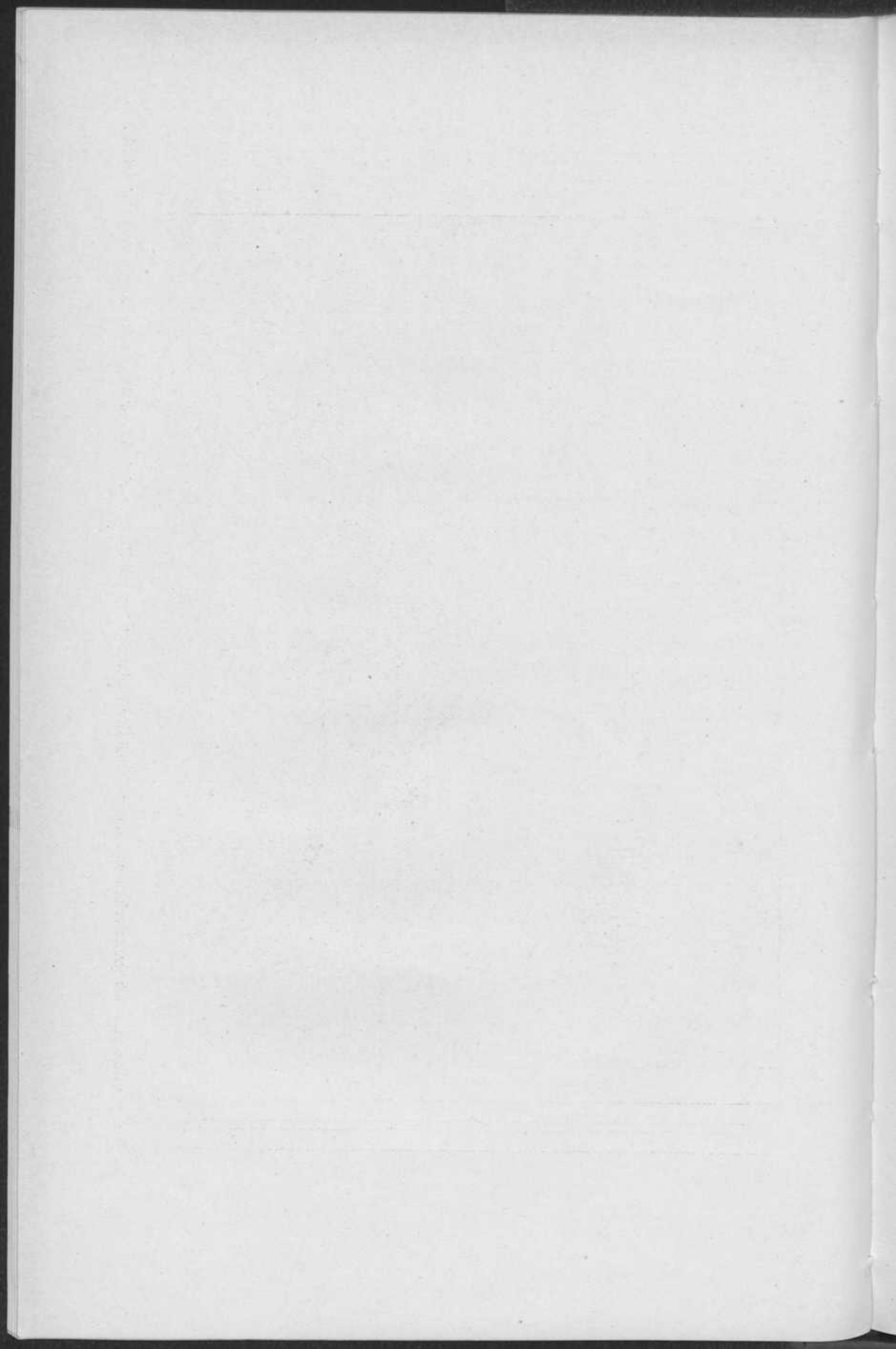
Die hinderpaal was het landschap Toenbaba, om welks bezit reeds een 25-tal jaren was gestreden tusschen Ambenoe en Amakono (Nederlandsch gebied). Beide staatjes verzetten zich tegen eene meting der grenzen van genoemd landschap, uit vrees dat daarmede zou worden uitgemaakt aan wien Toenbaba toebehoorde.

Ter bespreking dezer kwestie hadden wij met de Portugeesche commissieleden, met de inlandsche vorsten van beide rijken en met den Teninti-Generaal van Oeikoessi, te Mena aan de noordkust, beoosten de enclave Oeikoessi, eene conferentie. Wij poogden de vorsten tot een vergelijk te brengen en trachtten hen te doen begrijpen, dat eene meting der grenzen niets uitmaakte omtrent de kwestie tot wiens gebied Toenbaba moest gerekend worden te behooren.

¹⁾ Het Portugeesche commissielid, de zeeofficier GAGO COUTINHO, nam de noordkust voor zijn rekening, waarbij hij werd geassisteerd door het oorlogsscheepje „Dilly”.

Het planten van het grensteeken aan de westkust der enclave Oeikoessi (Soetranarivier) door de gecombineerde grenscommissie.

De vorsten hadden hunne advokaten (mefofo's) medegebracht en lieten het aan dezen over om de zaak met woorden uit te vechten, doch resultaat werd er niet mede bereikt. Dit werd trouwens ook blijkbaar niet gewild; op korten afstand van ons had toch de Teninti-Generaal, naar men ons berichtte, een 500 tal gewapende lieden verdekt opgesteld om desnoods geweld te gebruiken zoo wij de meting mochten willen doorzetten.

Ook de meting van de Portugeesche enclave *Noimoeti*, welke in het midden van het Nederlandsche gebied in centraal-Timor gelegen was en behoorde aan den radja van Oeikoessi, die in de enclave van dien naam geen gebied heeft, ondervond moeielijkheden tengevolge van den oorlogstoestand, waarin de grensstaatjes ten opzichte van elkâar en van Noimoeti verkeerden, terwijl het geringe gezag, dat de Gouverneur ook hier blijkbaar uitoefende, daarop niet zonder invloed was.

Evenmin als in Oeikoessi hadden de Portugeezen hier garnizoen of ambtenaren, of had de bevolking ten hunnen behoefte diensten te verrichten of belastingen op te brengen. De Gouverneur en andere ambtenaren vertoonden er zich zelden of ooit. De bevolking, een samenraapsel van Timoreezen, Beloeneezen, Rottineezen, Savoeneezen en Aloreezen, stond zeer ongunstig bekend, zoowel om haar diefachtigen aard als om haar hartstocht voor sterken drank, waarmede ook de vrouwen behept waren. Toen een negental jaren tevoren een Nederlandsch ambtenaar op een tournee in die streken in de kampong Noimoeti overnachtte, kreeg hij van het inlandsch hoofd den raad om terdege op goed en paarden te laten passen, met de ophelderende bijvoeging, dat de vader hier zijn zoon placht te bestelen en de zoon zijn vader.

De bevolking van Noimoeti is, althans in naam, katholiek.

Van tijd tot tijd bezocht haar een lid der te Oeikoessi gevestigde missie, die daar een ruime doch zeer primitief gebouwde kerk bezit. Evenals alle missionarissen, in Portugeesch Timor gevestigd, behooren ook die van Oeikoessi, in tegenstelling met de meeste Roomsche-Katholieke zendelingen op ons gebied, niet tot de Jezuïtenorde. De verhouding tot het Bestuur is ook geheel anders. De Portugeesche zendelingen zijn niet alleen daaraan ondergeschikt, maar schijnen direct onder de bevelen van het Bestuur te staan. De Gouverneur beschouwt hen als gewone ambtenaren en beambten, wien allerlei opdrachten, die met hun dienst niets te maken hebben, kunnen gegeven worden.

Zoo woonde ik het meermalen bij, dat voor het oproepen van een inlandsch vorst of voor het overbrengen van een brief, een missionaris gebezigd werd.

Nog een andere moeilijkheid deed zich betreffende de grensmeting van Noimoeti voor. De Teninti-generaal van Oeikoessi kwam n.l. onverwachts met de nieuwigheid voor den dag, dat Noimoeti, hetwelk door ons Nederlanders steeds was beschouwd geworden als geheel afgescheiden te liggen van Oeikoessi, vast lag aan deze enclave door middel van een strook grond, Bikomi genaamd, die onder Noimoeti zou ressorteeren. De hoofden van Amakono ontkenden dit echter ten sterkste en verklaarden Bikomi tot Amakono te behooren. Hierdoor werd de meting van Noimoeti onmogelijk (beide tegenstanders zouden zich daartegen gewapenderhand hebben verzet), en moest men zich vergenoegen met het pad op te nemen, dat van de enclave Oeikoessi naar Noimoeti leidde, en de grenzen van laatstgenoemde enclave, zooals zij naar de meening van onzen kant bestonden, slechts te verkennen.

Wijl duidelijk bleek, dat de meting van de oostelijke grens van

Oeikoessi en van de grenzen van Noimoeti niet doenlijk was, besloot de commissie van verdere pogingen daartoe af te zien en het aan de beide Regeeringen over te laten of zulks „par force militaire”, zooals de Gouverneur het noemde, zou behooren te geschieden, hetgeen thans, nu de westmousson aan het invallen was, toch niet kon plaats hebben; de volgende oostmousson zou daartoe moeten worden afgewacht.

Daar mij bij mijn vertrek naar Timor van hooger hand uitdrukkelijk gezegd was verwikkelingen met de inlandsche staatjes te vermijden en tot geen vijandelijkheden over te gaan, was dit de eenige oplossing.

Toen de metingen waren afgelopen, werden deze te Koepang in kaart gebracht, waartoe het Portugeesche commissielid GAGO COUTINHO voor eenigen tijd ter plaatse kwam.

Zooals te begrijpen valt, waren de uitkomsten der van weêr zijden onafhankelijk van elkâar gedane opnemingen, alhoewel in hoofdzaak overeenstemmend, niet in alle opzichten dezelfde, hetgeen bij gebrek aan genoegzame welwillendheid had aanleiding kunnen geven tot talrijke hermetingen, die de zaak beduidend zoude hebben vertraagd en de onkosten belangrijk vermeerderd. Zeer te waardeeren was het daarom, dat de Gouverneur van Portugeesch Timor dit eventueel bezwaar onderving door te verklaren onvoorwaardelijk *onze* metingen als de juiste aan te nemen. Veel geharrewar werd daardoor voorkomen.

Den 7^{den} Februari 1899 vereenigden zich alle commissieleden te Koepang voor het houden der eindconferentie, op welke in 't bijzonder de in te dienen voorstellen betreffende de enclaves,

waaromtrent tijdens de meting de noodige gegevens waren verzameld, zouden worden besproken. De Gouverneur kwam met het Portugeesche oorlogschip, de „Thomas Andrée”, en debarkeerde in de uniform van kolonel van het Portugeesche leger, vergezeld van een aantal officieren. Met zijn lijfarts nam hij zijn intrek ten residentshuize.

Zestien dagen werd er geconfereerd. Zooals te begrijpen is ging het niet gemakkelijk om tot een overeenstemmend voorstel te geraken wat betreft het zooveel mogelijk doen verdwijnen der enclaves. Van weerskanten was men daarbij bedacht op het meeste voordeel, terwijl wij Nederlandsche commissieleden gebonden waren door eene clause in onze instructie, die eenige bepaalde streken voor ruiling uitsloot. Een voorstel van de Portugeesche commissieleden, hetwelk eene korte, rechtlijnige natuurlijke grens aangaf, waarbij alle enclaves en kwestieuse terreinen zouden verdwijnen (Baukama-voorstel) stuitte hierop af.

Een ander voorstel, door *ons* gedaan, werd toen door de Portugeesche commissieleden aangenomen, n.l. de groote grens, d.i. de grens die Timor in twee stukken deelt, te nemen langs de gemeten en op de kaart uitgezette lijn, zoodanig, dat de kwestieuse landstreken Maoebesi, Maoeboesa en Lakmaras, zoomede de Portugeesche staten Tahakay en Tamiroe-Ailala aan onzen kant zouden komen; verder de enclave Maukatar Portugeesch grondgebied te doen worden en de enclave Noimoeti Nederlandsch territoir (een zelfde voorstel, met Oeikoessi aan ons tegen betaling van een geldsom, stuitte af op de verklaring van den Gouverneur, dat de Portugeesche commissie geen geldkwestie van de enclave ruiling wilde maken).

Het voorstel was in 't voordeel van Nederland. De uitgestrektheid grond, die aan ons kwam, was beduidend grooter dan die welke aan Portugal overging; terwijl de waarde der wederzijdsche grondstukken niet veel van elkaar verschilde.

Tahakay kon aangenomen worden gelijk te staan met de noordelijke helft van *Maukatar*, beide terreinen, dor en steenachtig, tellen een geringe bevolking; de zuidelijke helft van *Maukatar* daarentegen is vruchtbaar, meer bebouwd en dichter bevolkt, doch wordt hierin geëvenaard door *Noimoeti*, dat een zelfden rijken bodem en dichte bevolking heeft.

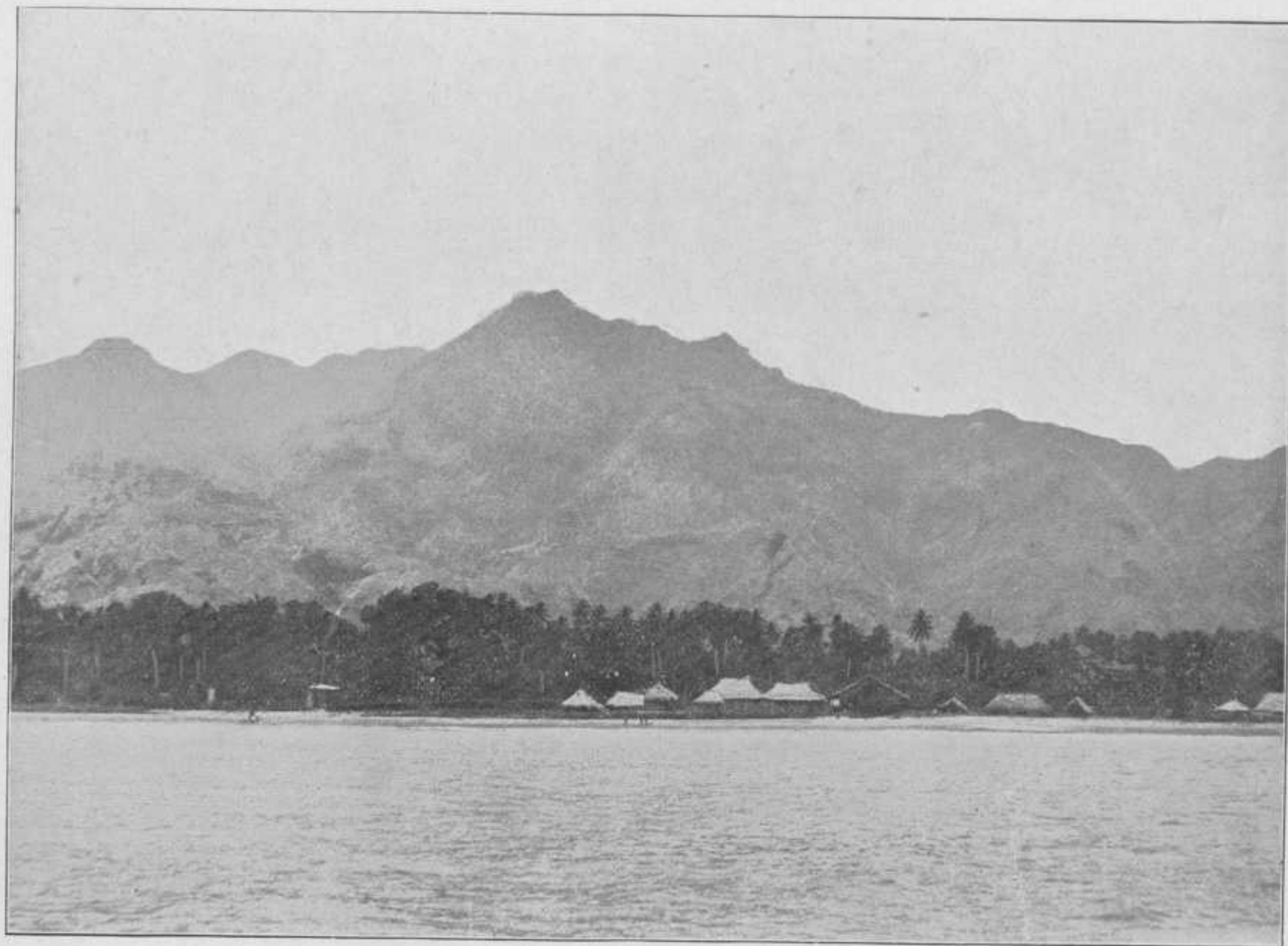
Oeikoessi bleef bij genoemd voorstel Portugeesch. Een andere oplossing was niet te vinden. In verband met de bedoelde clause in onze instructie moest die enclave wel buiten de ruiling blijven. *Landstreken aan onzen kant, welke niet onder die clause vielen, en door de Portugeezen begeerd werden, waren er niet.*

De Nederlandsche commissie gaf in haar rapport echter nog een weg aan, die kon ingeslagen worden om *Oeikoessi* Nederlandsch grondgebied te doen worden, n.l. die enclave van Portugal te *koopen*. Weliswaar hadden de Portugeesche commissieleden van zulk een koop niets willen weten, doch gemeend werd, dat de Portugeesche *Regeering* er allicht toe te brengen zou zijn, waar Zij feitelijk zoo weinig aan die enclave had, terwijl *Maukatar* voor Haar van veel belang was. Een blik op de kaart doet toch duidelijk zien, dat de landstreek bezuiden *Tahakay* en westen *Maukatar*, uitmakende de Portugeesche staten *Fohoren*, *Dakolo*, *Fatoemea*, *Lohokroe*, *Follafaik*, *Lalawa* en *Kasabauk*, door het Nederlandsche *Maukatar* nagenoeg tot een enclave werd gemaakt, bijna geheel afgesloten van het overige Portugeesche gebied.

Genoemde staten, voor Portugal van groote waarde, wijl zij veel koffie produceeren, waren in opstand en konden moeielijk tot rede gebracht worden, zoolang Maukatar, voor de Portugeezen een echte „sta in den weg”, aan Nederland bleef. Het bezit van deze enclave was den Portugeezen daarom veel waard en wanneer het Portugeesche Gouvernement zou inzien dat eene ruiling der enclaves, zonder Oeikoessi er bij, Nederland onverschillig was, zou het er hoogstwaarschijnlijk wel toe overgaan Oeikoessi, voor Portugal, in 't bijzonder door den grooten afstand van Dilly, nagenoeg waardeloos, voor een betrekkelijk geringe geldsom aan Nederland af te staan.

Dit bedrag mocht dan echter niet hooger zijn dan de waarde der overneming uit een politiek oogpunt beschouwd; absolute waarde had Oeikoessi voor Nederland niet. Het land is zeer dor en bestaat uit steenachtige steile bergterreinen met weinig cultuur. Ook is het dun bevolkt. De overneming zou zelfs finantieel nadeelig zijn, wijl zij uitgaven na zich zou slepen, n.l. die van een bezoldigd katholiek priester ten behoeve van de aldaar voorkomende missie en van een posthouder, wijl de enclave te groot is om haar bij een bestaande onderafdeeling in te deelen.

De oostgrens van Oeikoessi werd in het voorstel als volgt omschreven: „à partir de ce point (daar, waar de Oei Soenan en de Noël (Noi) Bilomi samenvloeien) la frontière de l'Est d'(Oukussi) — Ambenu suivra la plus courte ligne, qui va jusqu'à l'embouchure de la rivière la Bol Bass (deze ligt oostelijk van de monding der Noël Meto), de façon qu'on observera des lignes naturelles et de manière à faire finir autant que possible les difficultés entre les indigènes d'(Oukussi) — Ambenu et de Tunebaba (Amakono)”.

Oeikoessi, de hoofdkampong van de Portugeesche enclave van dien naam.

Op den 21^{en} Maart 1899 werden de inmiddels gereed gekomen kaarten en stukken door alle commissieleden geteekend, waarmede de taak hun opgedragen bij het Gouvernementsbesluit van 17 Juni 1899 n°. 18, was afgelopen.

Met de „Pelikaan” keerden de Portugeesche commissieleden denzelfden dag naar Dilly terug.

Der gecombineerde commissie bleef nog een zaak, die haar later was opgedragen, te doen over, n.l. een onderzoek in te stellen naar de verwikkelingen, die ongeveer een jaar tevoren aan de grens hadden plaats gevonden tengevolge van het daar voorkomend kwestieuse terrein „Maoeboesa”, waarop, zoowel door de inlanders van Nederlandsche zijde, de Asoemanoe's, als door die van Portugeeschen kant, de Balibo's, werd aanspraak gemaakt.

Onophoudelijke vijandelijkheden werden daar gepleegd, die een klein jaar tevoren een meer dan gewone beteekenis hadden aangenomen. Huizen waren verbrand, aanplantingen vernield en menschen doodgeschoten, naar men wilde, door Moradore's, die aan den overval der Balibo's zouden hebben deelgenomen. Onbekendheid met de juiste grenzen van het bewuste terrein, dat volgens afspraak van mijn ambtsvoorganger met den Portugeeschen Gouverneur, onbewoond en onbeplant moest blijven totdat in Europa zou zijn uitgemaakt aan wien het behoorde, aan Nederland of aan Portugal, zou er de oorzaak van zijn geweest.

Voor dit onderzoek begaf ik mij opnieuw naar het Portugeesche gebied en logeerde eenige dagen in het fort te Batogadé. Eene eigenaardige moeielijkheid deed zich bij deze enquête

voor n.l., dat getuigen moesten gehoord worden van Portugeesche zijde, die noch Timoreesch, noch Tettum verstonden, terwijl wij van onzen kant niemand hadden, die hun taal (Quémai) kende. Gelukkig waren dit geen hoofdgetuigen en kon het onderzoek ook zonder hen worden ten einde gebracht.

Van meer gewicht dan eene enquête bij onbeschaafde Inlanders, die van onderscheid tusschen waarheid en onwaarheid spreken geen flauw begrip hebben, bij wie, zooals Dr. HERMAN TEN KATE mededeelt, ¹⁾, „de leugen zeer gewoon is en wordt goedgekeurd”, naar hetgeen een jaar tevoren bij een overrompeling en een gevecht was voorgevallen, achtte ik het nemen van maatregelen om te voorkomen dat dergelijke ongeregeldheden opnieuw zouden kunnen plaats vinden.

Met den Gouverneur van Portugeesch Timor kwam ik daarom overeen het kwestieuse terrein Maoeboesa geregeld te laten bepatrouilleeren door den Portugeeschen kommandant, die aan gene zijde dicht bij de grens gevestigd was in het fort Fatoe Besi, gezamenlijk met een posthouder van onzen kant, dien ik daartoe zou plaatsen te Nienloeli, een kampong dicht bij bedoeld terrein gelegen. Beiden zouden met eenige gewapende lieden in hun gevolg voor de neutraliteit van het terrein zorg dragen, daarin bestaande, dat niemand er zou mogen wonen of aanplantingen aanleggen. Zij, die zich aan overtreding van dat gebod mochten schuldig maken, zouden in handen gesteld worden van de autoriteit tot wier ressort zij behoorden.

Onder nadere goedkeuring van de Regeering werd door mij daarop bij wijze van tijdelijken maatregel den posthouder van

¹⁾ Verslag eener reis in de Timorgroep en Polynesië. Tijdschrift van het Aandr. Genootschap 2de serie, deel III, blz. 333.

Beloe Nienloeli tot standplaats aangewezen en de controleur van Timor overgeplaatst van Koepang naar Atapoepoe, teneinde toe te zien dat deze regeling stipt werd nagekomen, en tevens om te waken voor het neutraal blijven van een ander kwestieus terrein (Maoebesi) aan de noordkust bij Atapoepoe. Aan den overkant was hier een Portugeesch officier van hooger rang dan die aan de overzijde van Nienloeli gevestigd, met wien de controleur eventueel voorkomende geschillen, ook die betreffende het terrein Maoeboesa, zou hebben te regelen.

In Maart 1899 met den controleur van Timor van Batoegadé naar Koepang terugkeerende, deed ik Atapoepoe aan om er hem, in uitvoering van dezen door mij genomen maatregel, te installeren.

Reeds vooraf had ik den posthouder van Beloe, die Atapoepoe met Nienloeli als standplaats had verwisseld, een opgave ter hand gesteld van de juiste ligging der grenzen van het kwestieuse terrein Maoeboesa, welke opgave ik getrokken had uit de grensbeschrijving door de internationale grenscommissie opgemaakt naar de plaats gehad hebbende opmeting van het terrein, en hem de opdracht gegeven herhaaldelijk met den vorst van Asoemanoe en met diens onderhoorigen de grenzen langs te gaan, opdat dezen goed zouden weten welk terrein voor hen verboden was.

Ik trof te Atapoepoe den vorst van Asoemanoe met een 200-tal volgelingen aan, en nam deze gelegenheid te baat hun mede te deelen, dat de posthouder hen op het terrein op de hoogte zou brengen van de juiste grenzen van Maoeboesa, waarna ik hen liet beloven die grenzen niet te zullen overschrijden zoolang niet beslist was aan wien het kwestieuze terrein behoorde, aan Nederland of aan Portugal.

Bovendien droeg ik den controleur op, zich bij herhaling op het terrein te overtuigen, dat de Asoemanoe's met de juiste grens van Maoeboesa bekend waren gemaakt overeenkomstig de aan den posthouder door mij verstrekte opgave, welke den controleur, als lid der grensregelingscommissie, bekend was.

Zoolang ik het bestuur voerde over de residentie Timor en Onderhoorigheden hadden er verder geen vijandelijkheden tusschen Balibo's en Asoemanoe's plaats. De getroffen maatregel werkte dus blijkbaar goed.

In Maart 1900, toen ik het bestuur over Timor met dat over Tegal verwisseld had, ontstonden er echter wederom verwikkelingen.

In het koloniaal verslag van 1900 (blz. 46) leest men daaromtrent:

„Sedert het in 't laatst van Maart 1899 door de gemengde „(Nederlandsche en Portugeesche) commissie beëindigde onder- „zoek nopens de in 1897 en 1898 op de grens tusschen Neder- „land en Portugeesch Timor plaats gehad hebbende verwikke- „lingen, deden zich in den verderen loop van 1899 tusschen „de wederzijdsche onderdanen geen ernstige moeilijkheden „voor. In Maart jl. is echter eene uit 14 huizen bestaande „nederzetting van lieden uit ons onderhoorige landschap Asoe- „manoe (Fialarang), met name Fatoe Besi, en deel uitmakende „van de landstreek Maoeboesa (op welke streek zoowel door „het ons onderhoorige Fialarang als door het onder Portugeesch „gezag staande landschap Balibo aanspraak wordt gemaakt, en „waaromtrent in 1898 was overeengekomen dat, zoolang de „quaestie niet was uitgemaakt, de streek tijdelijk zoowel door „de Portugeesche als door de Nederlandsche onderdanen als

„verboden terrein zou worden beschouwd), afgeloopen door een „300tal gewapende Balibo's, die door hunne overmacht de bewoners van Fatoe Besie op de vlucht joegen, vee en sieraden „roofden, de huizen in de asch legden en daarna op hun terugtocht nog verschillende pinangboomen omkapten. De inval, „waaromtrent door den resident bij den Gouverneur te Timor-Dilly beklag is gedaan, was eene wraakneming voornamelijk „over het aanleggen door Asoemanoe's van maïs- en rijstaanplantingen in een uithoek van het verboden terrein, die, *door „eene licht verklaarbare misvatting*, geacht werd daarbuiten te „vallen.

De *licht verklaarbare misvatting* wordt in een noot aldus omschreven:

„Zijn de in Asoemanoe verkregen inlichtingen juist, dan zou „door de opnemers, die, wat de binnengrens van Maoeboesa „betreft, hun werk verricht hadden buiten tegenwoordigheid „van onze op dat oogenblik elders confereerende leden der „grenscommissie, niet die geheele binnengrens al metende gevolgd zijn, maar zouden zij een verkorten weg hebben genomen „en uit een daar gelegen hooger punt een deel van den bewusten uithoek hebben „geplancheteerd". Daardoor was men „in Asoemanoe, van waar tal van hoofden en minderen de „werkzaamheden der opnemers hadden bijgewoond, in de meening „gebracht, dat de gevolgde kortere weg tevens de eigenlijke grens „van dit gedeelte van Maoeboesa was".

Hoe deze minder juiste verklaring van het plaats gehad hebbend feit in het koloniaal verslag is kunnen komen, begrijp ik niet.

Maoeboesa was opgemeten in Augustus 1898 en de door mij

getroffen maatregel om de Asoemanoe's de juiste grenzen van dat kwestieuse terrein te doen kennen en er beplanting en bewoning onmogelijk te maken, dateerde van Maart 1899, terwijl de inval, in het koloniaal verslag bedoeld, een jaar later plaats vond, toen bij de Asoemanoe's omtrent de juiste grenzen geen twijfel meer kon bestaan.

Bovendien waren de ambtenaren, die omtrent den inval en de oorzaak er van hadden te rapporteeren en dit alleen en uitsluitend hebben kunnen doen, nl. de posthouder van Nienloeli en de tijdelijk te Atapoepoe geplaatste controleur, dezelfde personen, wien ik in het begin van 1899 de uitvoering van bedoelden maatregel had opgedragen. Zij zouden een beweren van de Asoemanoe's, dat dezen door het inslaan van een korteren weg door de opnemers in de meening waren gebracht dat die weg tevens de eigenlijke grens van Maoeboesa was, slechts kunnen beschouwd hebben als een *praatje*, daar zij zelve beter wisten, en het derhalve onmogelijk als de oorzaak van den inval hebben kunnen opgeven.

De Regeering zelve schijnt getwijfeld te hebben aan de juistheid van het in 't koloniaal verslag als oorzaak bekendgestelde, daarin volgt toch de zinsnede: „Alvorens omtrent de verder onzerzijds in deze te doene stappen te beslissen, acht de indische Regeering het noodig, dat nog eenige punten tot klaarheid worden gebracht, waaromtrent in Juli jl. den resident opheldering is gevraagd”. Deze opheldering leidde tot de mededeeling in het koloniaal verslag van 1901: „dat tot vijandelijkheden van onze „bevolking geleid hebbende handelingen waarschijnlijk door duidelijker instructies van onze ambtenaren voorkomen zouden zijn „geworden”.

Instructies van wien?

De door mij gegeven instructies aan den controleur van Timor en den posthouder van Nienloeli waren, dunkt mij, duidelijk genoeg. De laatste had zelf, persoonlijk, den Asoemanoe's herhaaldelijk de grenzen aan te wijzen van het kwestieuse stuk grond Maoeboesa en met den Portugeeschen postkommandant van de overzijde geregeld op het terrein te controleeren of het verbod om dat te bewonen en te beplanten werd nagekomen, en de eerste had toe te zien, dat deze mijn lastgeving stipt werd opgevolgd.

Aan delegatie van deze lastgeving op ambtenaren van minderen rang kon niet gedacht worden om de eenvoudige reden dat dezen, Europeesche noch Inlandsche, bestonden.

Welke ambtenaren zijn hier dan bedoeld, die door het geven van onduidelijke voorschriften de oorzaak zijn geweest dat onze bevolking werd verjaagd, van vee en sieraden beroofd, terwijl hunne huizen in den asch werden gelegd?

Vreemd en onbegrijpelijk is het!

Vreemd is het mede, dat noch in het koloniaal verslag van 1899, noch in dat van 1900, gerept is van den hier besproken maatregel ¹⁾, door mij in overeenstemming met den Gouverneur van Portugeesch Timor genomen ter bescherming van de wederzijdsche grensbevolking, een maatregel, die, ware er goed de hand aangehouden, de aanleiding tot de vijandelijkheden der Balibo's tegenover onze onderdanen niet zou hebben kunnen doen ontstaan en ongetwijfeld ook latere verwikkelingen zou hebben voorkomen, welke het bewaken der grens door een macht van politiesoldaten hebben tengevolge gehad.

¹⁾ Later goedgekeurd door de indische Regeering en gehandhaafd gebleven.

Zooals in de Memorie van Toelichting op het ontwerp van Wet tot goedkeuring van het op 1 October 1904 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Portugal gesloten verdrag tot regeling van de grenzen in het wederzijdsche gebied op het eiland Timor, den 10^{en} Mei 1905 te lezen staat, ondervond het voorstel van de gecombineerde grensregelingscommissie geen algeheele instemming, noch bij de Regeering in Nederland, noch bij die in Portugal. De eerste vond het onaangenaam dat Oeikoessi daarbij aan Portugal bleef, terwijl de laatste 't liefst het Baukama-voorstel der Portugeesche commissie had zien aangenomen. Daar de Nederlandsche Regeering de bedoelde clausule in onze instructie bleef handhaven, en Portugal Oeikoessie niet wilde verkoopen, was het komen tot een vergelijk eene *onmogelijkheid*. De Nederlandsche commissieleden voor de grensregeling hadden dit ondervonden, ook anderen zouden diezelfde ondervinding opdoen.

Er werden n.l. in Europa door de beide Regeeringen gedelegeerden benoemd om te trachten het voorstel der gecombineerde grensregelingscommissie te verbeteren, dan wel tot een geheel andere regeling te komen. *Zij slaagden echter evenmin*. Hunne besprekingen vonden van 13 Juni tot 3 Juli 1901 te 's-Gravenhage plaats en leidden tot het voorstellen eener grensregeling,

waarmee de beide regeeringen zich ten slotte vereenigden, die, zooals genoemde toelichting op het wetsontwerp tot goedkeuring van het gesloten verdrag tot regeling van de grenzen van het wederzijdsch gebied op het eiland Timor vermeldt, *slechts op één ondergeschikt punt van bedoeld voorstel der gecombineerde grensregelingcommissie afweek*, en wel wat betreft het beloop van de niet opgemeten oostelijke grens van Oeikoessi, waarbij *Toenbaba* tot Nederlandsch grondgebied werd verklaard.

Overigens werd het voorstel der gecombineerde grensregelingscommissie in zijn geheel aangenomen.

Oeikoessi bleef aan Portugal. Zooals in de Memorie wordt medegedeeld, handhaafde de Portugeesche Regeering omtrent deze enclave het standpunt, dat, al is dat terrein ook in het traktaat van 1859 eene enclave genoemd, het nochtans, uithoofde zijner begrenzing ten noorden door de zee, in werkelijkheid geen enclave is en derhalve niet voor ruiling of afstand in aanmerking komt. *Voor eene regeling der grens bij gemeenschappelijk overleg, op anderen grondslag, bleek de Regeering te Lissabon niet te vinden.*

De oostelijke grens van Oeikoessi zal nu, zegt de Memorie verder, met medewerking der Portugeesche autoriteiten alsnog zijn op te meten en op het terrein uit te zetten, en eerst wanneer dit geschied en naar genoegen van beide Regeeringen bij een procesverbaal en kaart geconstateerd is, zullen de beide mogendheden de souvereiniteit krijgen, Portugal over Maukatar, en Nederland over Noimoeti, Tahakay en Tamiroe Ailala.

Nu Portugal beslist had, dat Toenbaba Nederlandsch grondgebied was, kon de meting van de oostelijke grens van Oeikoessi, d. i. de westelijke van Toenbaba, wel geen moeilijkheden meer

opleveren. Amakono zou niet anders dan medewerken en Ambenoë zich niet meer tegen de verdere meting durven verzetten, wetende dat het dan zoowel met Portugal als met Nederland zou te doen krijgen.

De nieuwe grenzen werden vastgesteld bij een verdrag, dat op 1 October 1904 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en en Portugal werd gesloten en daarna goedgekeurd bij de Wet van 30 December 1905 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 382, *Indisch Staatsblad* 1906 n°. 194) en luidde als volgt: ¹⁾

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en Zijne Majesteit de Koning van Portugal en der Algarven, enz. enz., erkennende de gemeenschap van belangen, die bestaat ten opzichte van Hunne bezittingen in den Archipel van Timor en Solor en verlangende te geraken tot eene duidelijke en nauwkeurige grensbepaling tusschen die bezittingen op het eiland Timor, hebben te dien einde, na kennis te hebben genomen van den uitslag der werkzaamheden van de gemengde Commissie voor de regeling van de Nederlandsche en Portugeesche grenzen op het eiland Timor, ingesteld door de beide Regeeringen krachtens artikel 2 van de overeenkomst door de Hooge Partijen te Lissabon op 10 Juni 1893 gesloten, tot Hunne gevolmachtigden benoemd, te weten:

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden:

de Heeren R. MELVIL Baron van LYNDEN, Hoogstderzelver Minister van Buitenlandsche Zaken en A. W. F. IDENBURG, Hoogstderzelver Minister van Koloniën;

Zijne Majesteit de Koning van Portugal en der Algarven enz. enz.:

den Heer Graaf DE SÉLIR, Hoogstdezelfs Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister bij Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden;

dewelke na mededeeling van hunne in goeden en behoorlijken vorm bevonden volmachten zijn overeengekomen omtrent het volgende:

¹⁾ De hier gegeven Nederlandsche vertaling is de officiële, door den Minister van Koloniën gevoegd bij de ontwerpwet tot goedkeuring van het verdrag tusschen Nederland en Portugal gesloten. De Fransche u is daarbij niet veranderd in oe.

ARTIKEL 1.

Nederland staat Maukatar aan Portugal af.

ART. 2.

Portugal staat aan Nederland af Noimuti, Tahakay en Tamiru Ailala.

ART. 3.

De grens tusschen O'Kussi-Ambenu, dat aan Portugal behoort, en de Nederlandsche bezittingen op het eiland Timor wordt gevormd door eene lijn:

1°. beginnende aan het punt van de monding der Noël (rivier) Besi van hetwelk het hoogste punt van Pulu- (eiland) Batok gezien wordt onder eenen astronomischen hoek van dertig graden zeven en veertig minuten Noordwest, volgende den thalweg van de Noël Besi, dien van de Noël Niema en dien van de Bidjoel Sunan tot aan hare bron;

2°. vandaar opgaande naar den bergtop Bidjoel Sunan en dalende door den thalweg van de Noël Miu Mavo tot aan het punt ten Zuidwesten van het dorp Oben;

3°. loopende vandaar ten Westen van dat dorp over de bergtoppen Banat en Kita tot aan den bergtop Nivo Nun Po; volgende van daar den thalweg van de rivieren de Nono Boni en de Noël Pasab tot aan haar zijrivier de Nono Susu, en de Nono Susu opwaarts tot aan hare bron;

4°. loopende over den Klus (Crus) tot aan het punt waar de grens tusschen Abani en Nai-Bobo de rivier de Fatu Basin snijdt en vandaar tot aan het punt genaamd Subina;

5°. vervolgens dalende door den thalweg van den Fatu Basin tot aan de Kè An; vandaar tot aan den Nai Naö;

6°. loopende over den Nai Naö en, dalende naar den Tut Nonie, door den thalweg van den Tut Nonie tot aan den Noël Ekan;

7°. volgende den thalweg van den Noël Ekan tot aan de zijrivier de Sonau, door den thalweg van deze zijrivier tot aan hare bron en vandaar naar de rivier de Nivo Nono;

8°. opgaande door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron om, gaande door het punt genaamd Ohoè Baki, te eindigen bij de bron van de Nono Balena;

9°. volgende den thalweg van deze rivier, dien van de Nono Nisé en dien van de Noël Bilomi tot aan de zijrivier van deze, de Oè Sunan;

10°. van dat punt af volgt de grens den thalweg van de Oè Sunan, gaat zij zooveel mogelijk door Nipani en Kelali (Keli), bereikt de bron van den Noèl Meto en volgt den thalweg van deze rivier tot aan hare monding.

ART. 4.

Het gedeelte van de grens tusschen O'Kussi-Ambenu en de Nederlandsche bezittingen, bedoeld bij artikel 3, 10°, zal binnen een zoo kort mogelijk tijdsverloop worden opgemeten en op het terrein worden uitgezet.

De opmeting van dat gedeelte en de uitzetting op het terrein zullen worden bevestigd door een proces-verbaal met eene kaart, op te maken in twee exemplaren, die aan de goedkeuring der Hooge Contracteerende Partijen zullen worden onderworpen; na goedkeuring zullen die stukken in naam van de wederzijdsche Regeeringen worden geteekend.

Eerst na de onderteekening van die stukken zullen de Hooge Contracteerende Partijen de souvereiniteit over de in de artikelen 1 en 2 vermelde landstreken verkrijgen.

ART. 5.

De grens tusschen de bezittingen van Nederland in het Westelijk en van Portugal in het Oostelijk gedeelte van het eiland Timor zal van het Noorden naar het Zuiden eene lijn volgen:

1°. beginnende aan de monding van de Mota Biku (Silaba) door den thalweg van deze rivier tot aan hare zijrivier de We Bedain, door den thalweg van de We Bedain tot aan de Mota Assudaät (Assudat), door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron en van daar in de richting van het Noorden naar het Zuiden volgende de hellingen van den Kleek Teruïn (Klin Teruïn) en van den Berenis (Birènis) Kakotun;

2°. vervolgens tot aan de rivier Muda Sorun, volgende den thalweg van deze rivier en dien van de Tuah Naruk tot aan de rivier de Telau (Talau);

3°. volgende den thalweg van de Telau tot aan de rivier de Malibaka, door den thalweg van deze rivier, dien van de Mautilu en dien van de Pepies tot aan den berg Bulu Hulu (Bulu Bulu);

4°. vandaar tot aan de Karawa Kotun, van den Karawa Kotun door den thalweg van de rivier de Marees (Lolu) tot aan de rivier de Tafara, door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron genaamd de Mota Tiborok (Tibor) en van daar opgaande naar den bergtop Dato Miet en dalende naar de Mota Alun;

5°. door den thalweg van de Mota Alun, dien van de Mota Sukaër (Sukar) en dien van de Mota Baukama, tot aan de zijrivier van deze genaamd de Kalan Féhan;

6°. gaande over de bergen Tahi Fehu, Fatu Suta, Fatu Rusa, den grooten boom genaamd Halifea, den bergtop Uas Lulik, vervolgens snijdende de rivier de We Merak waar deze hare zijrivier We Nu ontvangt, vervolgens gaande over den grooten steen genaamd Fatu Rokon, de bergtoppen Fitun Monu, Debu Kasabank, Ainin Matan en Lak Fuin;

7°. van den Lak Fuin tot aan het punt waar de Hali Sobuk zich stort in de Mota Haliboï en door den thalweg van deze rivier tot aan hare bron;

8°. van deze bron naar die van de Mota Bebulu, door den thalweg van deze rivier tot aan de We Diek, opgaande naar de bergtoppen Ai Kakar en Takis, dalende in de Mota Masin en hare monding genaamd Mota Talas.

ART. 6.

Onverminderd het bepaalde bij artikel 4 zijn de grenzen, in de artikelen 3 en 5 beschreven, aangeduid op de aan deze overeenkomst gehechte en door de wederzijdsche gevolmachtigden onderteevende kaarten.

ART. 7.

De wederzijdsche afgestane landstreken zullen worden ontruimd en het bestuur daarover zal aan de bevoegde autoriteiten worden overgegeven binnen zes maanden na de goedkeuring van het proces-verbaal bedoeld in artikel 4.

ART. 8.

De archieven, kaarten en andere stukken, betrekking hebbende op de afgestane landstreken, zullen aan de nieuwe autoriteiten gelijktijdig met de landstreken worden overgegeven.

ART. 9.

De scheepvaart op de grensrivieren zal vrij zijn voor de onderdanen der beide contracteerende Hooge Partijen, met uitzondering van het vervoer van wapenen en van schietvoorraad.

ART. 10.

Bij de overgave van de afgestane landstreken zullen steenen grenspalen, aanduidende het jaar van deze overeenkomst en van eene gedaante en afmeting passend voor het doel, hetwelk zij zijn bestemd te vervullen, op plechtige wijze op een geschikte plaats aan de kust nabij de monding van de hierna te noemen rivieren worden geplaatst.

De Nederlandsche grenspalen zullen worden geplaatst op de Westelijke oevers van de Mota Biku en de Mota Masin en de Portugeesche grenspalen op de Oostelijke oevers van die rivieren.

De vier steenen palen zullen door de Nederlandsche Regeering op kosten van beide Regeeringen worden verstrekt en de Nederlandsche Regeering zal een vaartuig van de Koninklijke Marine ter beschikking stellen van de wederzijdsche Overheden ten behoeve van de plechtige overgave van de afgestane landstreken en de plaatsing der grenspalen.

Bovendien zal de grens, waar deze niet door natuurlijke grenzen wordt gevormd, in gemeen overleg op het terrein worden uitgezet door de plaatselijke Overheden.

ART. 11.

Onverminderd het bepaalde bij art. 4 zal ten blijke van de overgave der landstreken en de plaatsing van de grenspalen proces-verbaal in de Fransche taal worden opgemaakt.

De processen-verbaal zullen in tweevoud worden opgemaakt en door de wederzijdsche Overheden der beide landen worden onderteekend.

ART. 12.

De vrijheid van godsdienst wordt wederzijds gewaarborgd aan de inwoners der landstreken welke bij deze overeenkomst worden afgestaan.

ART. 13.

De Hooge Contracteerende Partijen kennen elkander in geval van gedeeltelijk of geheel afstand van haar grondgebied of van hare souvereiniteitsrechten in den Archipel van Timor en Solor, wederkeerig een recht van voorkeur toe op voorwaarden, die gelijk of gelijkwaardig zijn aan de voorwaarden die zullen zijn aangeboden.

ART. 14.

Alle twistvragen of alle geschillen omtrent de uitlegging of de uitvoering van deze overeenkomst zullen, indien zij niet in der minne geschikt kunnen worden, onderworpen worden aan het Permanente Hof van Arbitrage overeenkomstig de bepalingen van hoofdstuk II van het Internationale verdrag van 29 Juli 1899 voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen.

ART. 15.

Deze overeenkomst zal worden bekrachtigd en de acten van bekrachtiging zullen, zoo spoedig mogelijk na de goedkeuring door de wetgevende macht der beide landen, worden uitgewisseld.

Ten blijke waarvan de wederzijdsche Gevolmachtigden haar hebben geteekend en van hunne zegels voorzien.

Gedaan te 's-Gravenhage in tweevoud, den eersten October 1904.

(L. S.) Baron MELVIL VAN LYNDEN.

„ A. W. F. IDENBURG.

„ CONDE DE SÉLIR.

Aan het bepaalde bij art. 15 van het verdrag werd in October 1911 voldaan. De overeenkomst werd toen bekrachtigd en de acten van bekrachtiging werden, na goedkeuring door de wetgevende macht der beide landen, uitgewisseld.

Met de opmeting en uitzetting van de Oostelijke grens van Oeikoessi was men echter nog niet gereed gekomen. De Nederlandsche en Portugeesche commissie, in 1909 daartoe benoemd, had in dat jaar haar arbeid aangevangen, doch al spoedig ontstond meningsverschil over het beloop van dat grensdeel, omdat het riviertje Oè Sunan in het traktaat (artikel 3 10e) als uitgangspunt voor het beloop van dat grensdeel naar de Noordkust

aangegeven, op het terrein niet werden aangetroffen; wel vonden men een bergland van dien naam waarlangs de rivier Kaboen of Los stroomt. Op verzoek van de Portugeesche commissie, die zich tot verdere metingen niet gerechtigd achtte zonder nadere instructie van haar Regeering te hebben ontvangen, werden de metingen gestaakt en trokken zich de beide commissies terug. Sedert is deze kwestie langs diplomatieken weg in behandeling genomen. De overdracht van de souvereiniteit over *Maukatar*, *Noimoeti*, *Tahakay* en *Tamiroe Ailala* kon derhalve nog niet plaats hebben.

Omtrent hetgeen daarna gebeurd is, behelsde een officieel communiqué het volgende:

„Door de vaststelling van de „groote grens” werd een einde gemaakt aan de onzekerheid van den rechtstoestand van eenige aan die grens gelegen landstreken, o.a. Lakmaras, vormende de smalle verbinding tusschen het Nederlandsche gebied ten westen van de groote grens en het naar het zuidoosten in het Portugeesch gebied uitstekend Nederlandsch landschap Maukatar. Nederland en Portugal hadden vroeger beiden aanspraken op Lakmaras doen gelden; daarom werd het destijds met den naam „betwist gebied” aangeduid.

Eveneens werd voorheen als betwist gebied aangemerkt een strook grond, Bikomi geheeten, gelegen tusschen de Portugeesche enclave Noimoeti en O’Kussi en wel ten oosten van het volgens het tractaat van 1904 vaststaand gedeelte der oostgrens van O’Kussi.

Sedert de bekrachtiging van dat tractaat is zoowel Lakmaras als Bikomi onbetwist Nederlandsch gebied.

Niettemin werden ook na die ratificatie van Portugeesche

zijde in de gebiedsdeelen, en zelfs in Nederlandsch Maukatar, bestuursdaden verricht.

Berichten over uitoefening van souverain gezag in Maukatar bewogen den controleur van Beloe om zich, met militaire dekking, den 31sten Mei jl. via Lakmaras waarin reeds geruimen tijd door Nederlandsche troepen werd gepatrouilleerd, naar Maukatar te begeven. Bij zijn terugkeer in Lakmaras trof hij aldaar Portugeesche versterkingen aan, bij kota Lakmaras en op den berg Boeloe, het grenspunt waar het Portugeesche gebied met Lakmaras en met Maukatar samenkomt.

De Portugeesche commandant lichtte den bouw dezer versterking toe door de mededeeling, dat de overschrijding door Nederlandsche troepen van de grenslijn Maukatar—Lakmaras zijnerzijds werd beschouwd als schending van Portugeesch gebied.

Ook in Bikomi gaven de Portugeesche autoriteiten blijk van verkeerde tractaats-interpretatie door te handelen alsof die streek Portugeesch gebied was. Zij oefenden aldaar feitelijk bestuursdaden uit, eischten er heerendiensten van de bevolking; de radja van Oeikoessi stookte die bevolking tegen de Nederlanders op; een onder-hoofdtemoekoeng, die aan Portugeesche bevelen geen gevolg had gegeven, werd opgevat en naar Timor Dilly vervoerd, terwijl de eisch van den fgd. resident tot terugbrenging van dat hoofd niet werd ingewilligd, onder opmerking dat Bikomi (en het grootendeels daarin gelegen landschap Toenbaba) Portugeesch zou zijn.

Krachtig werd daartegen door den resident te Koepang

geprotesteerd; een actieve patrouillegang werd onzerzijds in Bikomi ingesteld, aan den Portugeeschen commandant van O'Kussi, die vandaar met troepen door Bikomi naar de enclave Noimoeti was getrokken, werd drie dagen tijd gelaten tot terugkeer naar O'Kussi, zullende zulks na dien niet meer door ons over Nederlandsch territoir worden toegelaten. Aan die aanzegging voldeed bedoelde commandant binnen den gestelden termijn, onder protest.

Inmiddels was in Bikomi, bij de grens van O'Kussi, door de Portugeezen een aarden versterking opgeworpen en met 120 man en eenige kanonnen bezet.

Deze verschillende feiten en protesten gaven aanleiding tot versterking van de troepenmacht in het Nederlandsch gedeelte van Timor. De eerste troepenazing, die den 3^{en} Juli van Soerabaja vertrok, zal misschien korten tijd door een tweede worden gevolgd.

Bovendien hebben de in het licht getreden meeningsverschillen geleid tot eene correspondentie tusschen den Gouverneur van Portugeesch Timor en den Gouverneur-Generaal, welke correspondentie nog niet is beëindigd, doch die, naar vertrouwd wordt, zal leiden tot een vriendschappelijke oplossing der geschillen en erkenning van de vaststaande rechten van Nederland".

De vriendschappelijke oplossing werd verkregen. Nadat in Lakmaras eene schermutseling had plaats gehad tusschen Portugeesche en Nederlandsche troepen, waarbij aan Portugeesche zijde drie negersoldaten werden gedood en door ons één officier en twee onderofficieren gevangen genomen, werd door den Gouverneur-Generaal aan den Gouverneur van Portugeesch Timor

medegedeeld, dat het hem leed deed dat bedoelde schermutseling menschenlevens had gekost, en werden de gevangen genomen militairen weder op vrije voeten gesteld. De Portugeezen trokken zich daarop uit de voormalige betwiste gebieden op het eiland Timor vrijwillig terug en slechtten er eenige versterkingen.

Het gebeurde was zeer te betreuren, maar het kon toch, meende ik, zijn nuttige zijde hebben, n.l. dat de diplomatie zich nu zou beijveren om spoed achter de zaak te zetten, waarover beide Regeeringen al meer dan 13 jaar doende waren. Twee jaar om te beslissen waar de meting van de oostelijke grens van Oeikoessi zou worden begonnen, nu gebleken was dat er geen riviertje Oè Sunan bestaat, doch dit de naam is van een bergland, waarlangs de rivier Kaboen of Los stroomt, was wel wat lang, te meer daar het er volstrekt niet op aan kwam of men het uitgangspunt iets meer westelijk of oostelijk nam, waardoor een weinig terrein gewonnen of verloren zou worden. Het terrein heeft toch niet de minste waarde. Edoch — het is weer twee jaar verder — en wij zijn er nog niet, terwijl de toestand van het oogenblik bezwaarlijk langer kan bestendig blijven. Het nog niet uitgevoerd verdrag kan toch telkens aanleiding geven tot verkeerde opvattingen, die botsingen, zooals hebben plaats gehad, in het leven roepen.

De Indische Regeering beschouwt de groote grens als vastgesteld. Tahakay ligt dan binnen het Nederlandsche, Mankatar binnen het Portugeesch gebied. Vóórdát de opmeting van de oostelijke grens van Oeikoessi is afgelopen mag Tahakay echter niet aan Nederland en Maukatar niet aan Portugal komen. De uitoefening van soevereiniteitsrechten in beide streken geschiedt

derhalve op wederzijdsch gebied. Een andere lezing beschouwt de groote grens nog niet als vastgesteld. Volgens artikel 10 van het verdrag moet die grens worden vastgelegd door steenen grenspalen, en zullen deze palen eerst worden opgericht bij de overgave van de afgestane landstreken, dat is: na de opmeting van de oostelijke grens van Oeikoessi, die nog niet heeft plaats gehad.

Noimoeti behoort tot die landstreken en is dus thans nog Portugeesch. De Portugeezen verstaan echter onder Noimoeti niet alleen de enclave, zooals zij op onze kaarten voorkomen, maar die enclave met Bikomi en Toenbaba, één geheel vormende met Oeikoessi.

Overal dus aanleiding voor verkeerde opvatting, en tengevolge daarvan voor geharrewar en moeielijkheid.

De beste oplossing zou volgens veler meening zijn: aankoop van Portugeesch Timor door Nederland. Ongetwijfeld zou men daarmede geheel voor toekomstige verwikkelingen gevrijwaard zijn, maar Portugal zal daartoe niet willen overgaan om dezelfde reden waarom wij onze West niet in andere handen willen geven, niettegenstaande op die kolonie jaar in jaar uit belangrijk wordt toegelegen. De nationale eer gedooft het niet.

Tot een afstand tegen billijke geldelijke vergoeding van de enclave Oeikoessi zouden de Portugeezen echter thans wellicht te vinden zijn, nu zij ondervonden hebben, dat die grensincidenten aanleiding kunnen geven tot verwikkelingen met Nederland, en Nederland niet met zich spelen laat.

Oeikoessi levert in de toekomst het meeste gevaar op voor herhaling van die incidenten, om reden de Oeikoessiërs hunne

aanspraken op Toenbaba niet zullen opgeven, terwijl de radja het niet zal kunnen verkroppen dat hem Noimoeti met Bikomé is ontnomen, en de Portugeezen niet bij machte zijn die incidenten te bezweren, wijl hun invloed in Oeikoessi zeer gering is en het legeren van troepen aldaar door den grooten afstand van Dilly op den duur zeer bezwarend en kostbaar zal worden.

Voor de groote grens valt in dit opzicht minder te vreezen. De Portugeezen zijn daar meer heer en meester en kunnen er zonder bezwaar voor een afdoende bewaking zorgen, die enkele minder goedgezinde grensstaatjes in bedwang houdt.

De aankoop van Oeikoessi zou dus een grooten waarborg geven voor den vrede en de vriendschap, die tusschen Nederland en Portugal in het belang van beide naties behoort te blijven bestaan.

Intusschen is door de beide Regeeringen overeengekomen de grenskwestie aan een scheidsgerecht te onderwerpen, waarbij de Zwitsersche bondspresident als scheidsrechter zal optreden.

In deze of de volgende maand zou de beslissing vallen en nu dreigt er opnieuw obstructie door de interpellatie van den heer VAN KOL in de Eerste Kamer, in het begin van deze verhandeling medegedeeld, waarin hij in overweging gaf de zaak nog hangende te houden.

Zooals daar gezegd is, berustte die interpellatie voornamelijk op eene mededeeling in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 December 1913. Ik had het artikel, waarin die mededeeling werd gedaan, reeds vroeger gelezen, doch er weinig beteekenis aan gehecht omdat het geen onderteekening droeg en zooveel

overeenkomst toonde met de sensatieartikelen, zoo vaak in sommige Indische bladen voorkomende, waarin op heftigen toon, zonder bewijs, beweringen worden geuit, op hooren zeggen berustend, op welke beweringen dadelijk maar een conclusie wordt uitgesproken, en die dikwerf minder geschreven zijn om de zaak zelve dan wel om personen te treffen, die men niet goedgezind is.

Nu echter het artikel ter sprake was gebracht in de Eerste Kamer, had het meer beteekenis gekregen en zocht ik het op in mijn portefeuille, bestemd voor uitknipsels van couranten, van Kamerverslagen, enz., teneinde het met aandacht te herlezen. Al dadelijk viel mijn oog op door mij onderstreepte woorden en zinnen, als:

„gepleegde beestachtige wreedheden; verkrachtingen; onmenselijke wreedheden tegen weerlooze inlanders; gruwelijke mishandelingen door onderofficieren, die met een troep inlandsche soldaten zonder eenig toezicht op onbeschaafde inboorlingen werden afgezonden; het werpen, met de handen aan de enkels gebonden, van een Inlander in een ravijn van zes meter diepte, waar hij uren lang in de brandende zon bleef liggen; het ophangen van een Inlander uren lang aan zijn duimen en enkels tusschen twee boomen, om inlichtingen van hem te verkrijgen”.

Ik meende aanvankelijk, dat ik het gezochte vóór mij had, nl. het relaas van de wreedheden door de Portugeezen bedreven, waar de heer VAN KOL over sprak, doch bemerkte spoedig, dat het de wreedheden betrof, door de onzen begaan op *Soemba* in 1911. Wat ik verder vond onder de rubriek „wreedheden op Flores en Celebes”, ongeveer in denzelfden tijd gepleegd, sloeg ik maar

over, om den indruk, dien ik moest krijgen van het relaas in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de Portugeezen, niet te doen verflauwen.

De onbekende schrijver van het relaas is over de Portugeezen slecht te spreken. „Hun koloniseeren is nog vrijwel de zeventiende-eeuwsche wijze. De toestanden op Timor zijn hoogst ongezond. Hooge, voortdurende en onbillijke belastingen drukken de bevolking; de Portugees beschikt naar willekeur over bezittingen, arbeid en vrouwen der inboorlingen; het systeem van orde en rust handhaven is er een, dat zich hoofdzakelijk baseert op moord, roof, mishandeling en verkrachting”.

Het geheele systeem, zegt de onbekende schrijver, wordt duidelijk geïllustreerd door de wijze, waarop de Portugeezen den opstand in *Manoefai* hebben gedempt. En dan volgt een verhaal van de gruwelen door den Portugeeschen postcommandant bedreven. Oplichting en onteering van de vrouw van den radja naar aanleiding van diens verzoek om ontheffing van belasting voor enkele artikelen van dagelijksch gebruik. Opstand, waarbij de postcommandant en eenige Europeanen vermoord werden. Door de Portugeezen daarop wraak genomen; eenige kampongs verbrand, de bevolking van de kampong Rikah uitgemeord, gruwelen met vrouwen bedreven, mannen, vrouwen en kinderen onthoofd, alle hoofden verzameld op een baleh-baleh, om welke vreugdedansen werden uitgevoerd.

In hoeverre alles wat de onbekende schrijver omtrent deze bloedige tuchting mededeelt waar is, kan ik natuurlijk niet beoordeelen; ik wil er alleen op wijzen, dat het staatje *Manoefai* niet grenst aan Maukatar, maar daarvan ver verwijderd ligt en er door groote rijken, zooals *Lamakhitoe*, en *Raimea*, van

gescheiden is, ¹⁾ zoodat de onzen het slechts *bij geruchte* kunnen hebben vernomen, waarbij in het oog moet worden gehouden, dat een Timorees geen onderscheid kent tusschen liegen en waarheid spreken, hetgeen ik reeds op blz. 34 opmerkte, zoodat men van hem niet alles voetstoots kan aannemen.

Maar gesteld, dat het geheele verhaal juist is, gaat het dan aan om daaruit de slechtheid van het bestuurssysteem der Portugeezen op Timor af te leiden? Met hetzelfde recht zouden de Portugeezen onze wijze van besturen kunnen afmeten naar de beestachtige gruwelen, die op *Soemba*, *Flores* en *Atjeh* door enkele troepenaanvoerders zijn uitgehaald.

Het verhaal der gepleegde wreedheden in *Manoefai* is het eenige wat schrijver aanhaalt als bewijs voor de door hem beweerde ongezonde toestanden in Portugeesch Timor. Hij spreekt van hoge, voortdurende (sic!) en onbillijke belastingen, doch toont niet aan waaruit dat hoge en onbillijke blijkt, en verder bewijst hij niets en geeft alleen „words, only words”.

Leest men nu, hetgeen een autoriteit als de heer ROUFFAER, die in Portugeesch Timor uit eigen oogen zag, omtrent de

¹⁾ Waar de Minister van Buitenlandsche Zaken dan ook sprak (zie blz. 4) van gruwelen, die onlangs in streken, waar het om gaat, zouden zijn voorgevallen en daarnaar een onderzoek wilde doen instellen, kan Z. E. niet *Manoefai* bedoeld hebben, want dat is een *Portugeesche* staat, geheel in het *Portugeesche* gebied gelegen, waarmede wij niets te maken hebben. Evenmin zou een Portugeesch Minister in de Portugeesche Kamer een onderzoek kunnen aankondigen naar de gruwelen door de onzen op *Soemba* gepleegd. De Minister kan dan ook alleen bedoeld hebben een onderzoek te doen instellen naar de waarheid van het beweerde in de *N. Rott. Courant*, dat een viertal jaren geleden de Portugeezen de kampongs Hatoe, Lela, en Hot Pilat geheel hebben uitgemoord, want die kampongs behooren tot *Maukatar*, dus tot *Nederlandsch* gebied.

toestanden aldaar mededeelt, dan komt men tot een eenigszins ander inzicht dan de onbekende schrijver.

De heer ROUFFAER schreef in 1910: „In elk geval mag nu reeds even geconstateerd worden, dat de Portugeezen in tal van opzichten op hun deel van Timor een heel eind verder zijn dan de Nederlanders op het hunne. Overigens is het in beide gedeelten van Timor precies eender gegaan. Voor het vroegere schijngezag der Portugeezen en Nederlanders over de binnenlanden is pas in de laatste drie jaren wezenlijk gezag in de plaats getreden, de uiterste oosterlijke onderafdeeling Lautem is eerst in einde 1908 onderworpen. In beide gedeelten is het administratief bewind in hoofdzaak in handen van militairen”.

De tuchtiging van Manoefai zal dus wel met de invoering van het wezenlijke gezag in plaats van het schijngezag verband houden. „Tout comme chez nous” op Soemba en Flores.

Ook ik zelf bevond in 1898, dat het in Portugeesch Timor lang niet zoo slecht was als velen het wilden doen voorkomen, en dat er verscheidene bestuurszaken waren, waaraan wij een voorbeeld konden nemen, zelfs ten aanzien van betrachtiging van humaniteit tegenover de inlandsche bevolking.

Zoo, wat de *koffiecultuur* betreft.

Ook de Portugeezen hadden op Timor, evenals wij op Java, een staatskoffiecultuur, waarbij het dwangstelsel werd toegepast. Bij hen was het echter dwang met *enkele* pressie, in tegenstelling van bij ons met *dubbele* pressie. Bij ons toch werd de inlander gedwongen te *planten* en gedwongen de vruchten van zijn arbeid te *verkoopen* aan den Staat tegen een vasten, lagen prijs. In Portugeesch Timor moesten de Inlanders *ook* op last koffieaanplantingen aanleggen en onderhouden, doch zij waren vrij om de koffie

te verkoopen aan wien zij wilden, waarbij het bestuur zorg droeg, dat de oogst hun niet door Chineesche opkoozers voor een bagatel afhandig werd gemaakt. Het Gouvernement stelde zich tevreden met een matig uitvoerrecht. Daar de koffie van Portugeesch Timor buitengewoon hooge prijzen placht te behalen, kreeg de planter in den regel *f* 30 à *f* 31 per picol in handen.

Men stelle zich eens voor, dat *wij* in 1830 het *Portugeesche* dwangstelsel hadden ingevoerd in stede van het onze. Het moederland zou dan weliswaar minder millioenen hebben genoten, maar dat mindere aantal zou ten goede gekomen zijn aan de welvaart der inlandsche bevolking, waardoor deze thans heel wat economisch sterker zou zijn.

Nu wil ik met dit alles niet zeggen, dat de toestanden in Portugeesch Timor zoo rooskleurig zijn, maar men moet er niet over schrijven zonder kennis van zaken en allerminst daarbij fouten van onzen kant over het hoofd zien. Men komt dan evenals de onbekende schrijver allicht tot conclusies, die alleen na grondig onderzoek en rijp beraad mogen genomen worden. Hij wil toch niets meer en niets minder dan dat de nieuwe grensregeling, waarmêe men nu 15 jaar bezig is en die reeds de goedkeuring en bekrachtiging heeft van beide mogendheden, niet tot stand komt, om reden de Kamer indertijd onjuist en onvolledig is ingelicht, of liever, want daarop komt het betoog van den onbekenden schrijver neer, dat de *grensregelingscommissie* indertijd onjuiste en onvolledige inlichtingen heeft verstrekt, in 't bijzonder wat *Maukatar* betreft, de enclave, die aan *Portugal* is toebedeeld.

Mij dunkt, waar men zulk eene beschuldiging durft stellen, moet men ook den moed hebben zijn naam te noemen.

Maukatar rekent de onbekende schrijver te behooren tot het beste en meest gecultiveerde gedeelte van *Noord-Beloe*. Het is, zegt hij, „in het zuiden dicht bevolkt, heeft rijkdom aan vee en paarden en is bewoond door eene bevolking, waarvan onder goed en krachtig bestuur beslist iets te maken is; het bezit bij Mataï een petroleumbron, die, wanneer het vraagstuk van den afvoer naar de noordkust is opgelost, een rijke opbrengst belooft, en het is een zeer zeker waardevoller bezit dan *Noi-Moeti*, *Tahakay* en *Tamiroe Ailala* samen”.

Over het min of meer waardevolle van de verschillende gebieden wil ik niet twisten, de vage termen waarin de onbekende schrijver zich dienaangaande uitdrukt, bewijzen natuurlijk niets. Ik wil alleen opmerken, dat het zuidelijk deel van *Maukatar* uitmaakt *kwestieus* terrein. De Portugeezen beweren dat het hun toebehoort. Matai ligt weliswaar in ons gebied, maar het bestaan van een petroleumbron leidt nog niet altijd tot een rijke opbrengst. De weggeworpen millioenen op Madoera kunnen daarvan getuigen. Dat *Maukatar* een waardevoller bezit is dan *Noi-Moeti*, *Tahakay* en *Tamiroe* samen kan misschien mogelijk zijn; maar wanneer in vergelijking getreden wordt, behoort dat volledig te geschieden, en moeten bij de drie laatstgenoemde landschappen dan nog gevoegd worden de betwiste gebieden: *Maoe besi*, *Maoe boesa*, *Lakmaras*, *Toenbaba* en *Bikomi*, die volgens het traktaat betreffende de nieuwe grensregeling aan ons zullen komen, en overigens — „il faut juger les écrits d'après leur date”.

Toen in 1899 de grenscommissie hare voorstellen deed omtrent het doen verdwijnen der enclaves waren de toestanden op Timor geheel anders dan nu. Toen gold nog steeds de politiek van onthouding, en moest door de bestuursambtenaren het voorschrift

worden opgevolgd, zich zoo min mogelijk te mengen in de aangelegenheden der verschillende staatjes, hetgeen maar aanleiding zou kunnen geven tot verwikkelingen, die gewoonlijk geld kosten.

De vorsten en hoofden werden vrij gelaten in bestuur en rechtspraak. Belastingen, noch heerendiensten werden door het Gouvernement geheven of gevorderd. Timor was voor Nederland dan ook een lastpost, waaraan jaarlijks eenige tonnen gouds werden ten koste gelegd. Vorsten en hoofden gevoelden zich vrijwel onafhankelijk. Met verscheidene staatjes hadden de bestuursambtenaren zelfs zoo goed als geen aanraking. Vooral was dit het geval met de meer zuidelijk gelegen rijkjes aan de Portugeesche grens, in 't bijzonder met die, welke de enclave *Maukatar* uitmaakten. Zooals op blz. 10 reeds gezegd is waren de overheerschers er zoo goed als onbekend. Ambtenaren vertoonden er zich nooit. Aanraking met de vorsten en fettors van het land hadden nimmer plaats. Eerst met de grensmeting in 1898 kwam hierin verandering en leerde men vorsten en grooten der grensstaatjes, en land en volk ter plaatse, meer kennen.

Voor Nederland had onder die omstandigheid grondgebied op Timor geen waarde, en het kwam er weinig op aan of bij de ruiling der enclaves met Portugal de landstreken, die aan Portugal kwamen, intensief waardevoller waren dan die ons toevielen. Een volledige beschrijving dier streken was dan ook geheel overbodig.

In Portugeesch Timor trof men destijds een geheel anderen toestand aan. Vorsten en hoofden der verschillende rijkjes moesten zich bij erkenning (waarbij zij een militairen rang kregen) verbinden tot het opbrengen van een jaarlijksche schatting, het leveren van volk om kosteloozen arbeid te verrichten (heerendiensten) zoomede voor hulptroepen, indien de Portugeezen die

noodig hadden, en, waar de terreinen zich daartoe leenden, tot het aanleggen van koffieaanplantingen. Alleen de hoofden van Oeikoessi en Noimoeti maakten hierop eene uitzondering; zij erkenden alleen het Portugeesche oppergezag en hadden verder geen verplichtingen.

Bij ons hadden hoofden en bevolking het dus vrij wat gemakkelijker, en, waar zij verklaarden zich liever onder het Nederlandsche gezag dan onder het Portugeesche te voegen, moest hiermede rekening worden gehouden. Vandaar, dat de Nederlandsche commissie voor de grensregeling bij haar rapporteeren, *dat hoofden en bevolking van Maukatar zich verklaard hadden onder Nederlandsche vlag te willen blijven*, er op wees, dat hun eigenbelang dit medebracht, zijnde zij dan vrij van belasting betalen, van het verrichten van heerendiensten, van koffieplanten en het leveren van hulptroepen. Zij hadden zich toch met het Nederlandsche bestuur zoo goed als nooit bemoeid, en zich steeds beschouwd, vooral ook door de ligging (geheel in het Portugeesche gebied) zoomede door de in naam bestaande suprematie van het Portugeesche rijk Soeay, meer te behooren tot de witte vlag (Portugeesche) dan tot de zwarte (de Nederlandsche), terwijl zij met het Portugeesche bestuur op goeden voet stonden.

Nu is in de Memorie van Toelichting, bijlage 5, van de ontwerp-wet tot goedkeuring van het op 1 October 1904 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Portugal gesloten verdrag tot regeling der grenzen van het wederzijdsch gebied op het eiland Timor, waarin eenige mededeelingen voorkomen betreffende het landschap *Maukatar*, omtrent het hier cursief gedrukte *niets* vermeld geworden, vermoedelijk in het belang van hoofden en bevolking, welk belang bij overgang aan Portugal geschaad zou

kunnen worden, wanneer de Portugeezen uit een officieel stuk zouden te weten komen, dat zij liever onder Nederlandsche vlag wilden blijven.

Door deze weglating heeft de onbekende schrijver in de *N. R. Ct.* zijn conclusie kunnen trekken, *dat de Kamer mettertijd onjuist en onzuiver is ingelicht geworden door de schuld van de grensregelingscommissie.* Aan de Kamer zal echter ook wel het rapport der grenscommissie zijn overgelegd, en daaruit heeft zij dan kunnen lezen wat in de bijlage der Memorie van Toelichting onvermeld is gelaten, en zal het haar tevens duidelijk zijn geworden, dat de commissie geen gesloten oog had voor het wel eens ruwe en wreede optreden der Portugeesche militairen, met name van de Moradore's, waar het gold tuchting van staatjes, die zich tegen het gezag verzetten of weigerden de opgelegde belastingen te voldoen.

Ook de toenmalige Secretaris-Generaal van Koloniën, Mr. ELIAS, heeft ongetwijfeld mede kennis genomen van dat rapport, en in verband daarmee maakt het een zonderlingen indruk in een artikel waarin der grensregelingscommissie wordt verweten, dat zij onjuiste inlichtingen heeft verstrekt ten aanzien van het overgaan van Maukatar aan de Portugeezen als *motto* te zien vermeld:

„La politique des deux puissances coloniales exige de
 „tenir compte des intérêts de ces peuples indigènes, qui
 „sont, pour ainsi dire, sous leur tutelle; non pas l'intérêt
 „de nos deux gouvernements ou de nos parlements devra
 „prévaloir dans cette matière, avant tout nous devons

„assurer la tranquillité, l'ordre et le bien-être des peuples
„dans ces régions”.

Secretaris-Generaal ELIAS tijdens de zitting van 26 Juni 1912
van de „Conférence pour examiner la question de la délimitation
„entre les possessions néerlandaises et portugaises dans l'île de
„Timor”,

terwijl in het artikel zelf nog wordt aangevoerd:

„In de hierboven genoemde conferentie van 1902 werd
„o.a. door den heer DE VASCONCELLOS gezegd: „l'état politique
„de l'île ne sera pas bouleversé par l'échange de quelques
„états” en „il conseille de ne pas trop se laisser guider
„dans cette matière par des préoccupations d'humanité en-
„vers les peuples dans l'île de Timor”. En alleen Secretaris-
„Generaal ELIAS est d'opinion que les échanges considérables
„de terrain engendraient la révolte des habitants”. Maar...
„Maukatar deviendra portugais”.

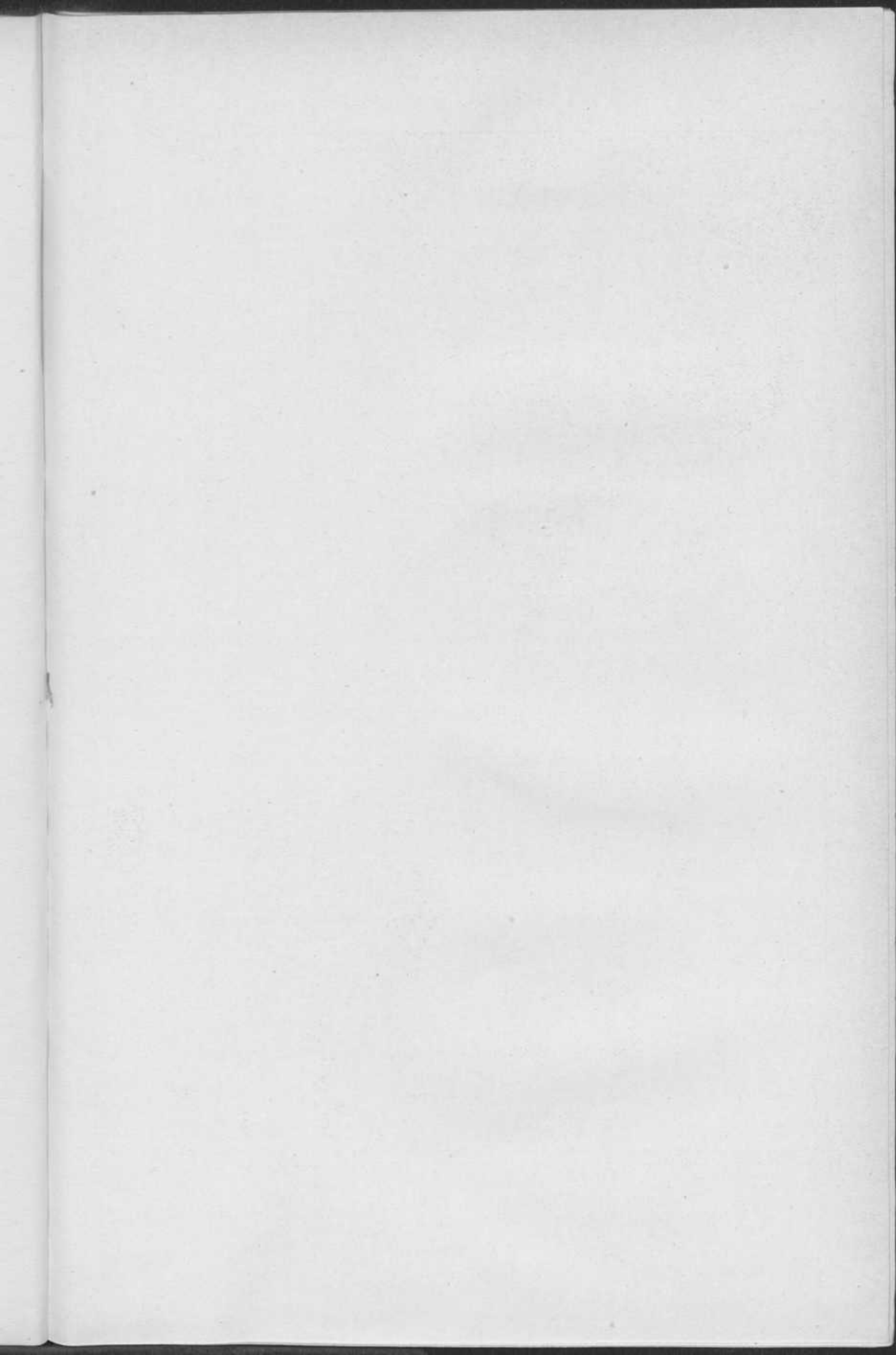
Sedert het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN HEUTSZ
is in het Nederlandsch gedeelte van Timor alles veranderd ge-
worden. Gewapenderhand is ingegrepen en het geheele gebied
meer onder direct bestuur gebracht en der bevolking de ver-
plichting opgelegd belasting te betalen en heerendiensten te
verrichten.

Naar ik vernam, maakt *Maukatar* hierop een uitzondering, omdat
het reeds aan Portugal was toegewezen, al is het dan ook feitelijk
nog niet overgegaan. Indien dit juist is, dan verkeeren hoofden
en bevolking naar alle waarschijnlijkheid in de meening, dat het
aan onze zijde nog het Dorado is van voorheen, toen diensten
noch opbrengsten werden gevorderd en de hoofden deden wat

zij wilden, en behoort dit bij de beoordeeling van hun bij herhaling te kennen gegeven wensch om onder Nederlandsch gezag te mogen blijven in aanmerking te worden genomen. Het is toch niet onmogelijk, dat wanneer zij weten, dat ook bij ons belasting moet worden opgebracht en heerendiensten moeten worden gepresteerd, en dat wreedheden en gruwelen ook bij ons kunnen voorkomen, zij zich ten opzichte van hun wensch om onder Nederlandsch gezag te blijven niet meer zoo enthousiast zullen toonen.

In ieder geval behoort bij de beoordeeling der kwestie goed in het oog te worden gehouden, dat bij het overwegen der ruiling van de enclaves door de grensregelingscommissie, Maukatar slechts *in naam* aan Nederland behoorde en daarom van *overgang* eigenlijk geen sprake kon zijn. Het was meer een toewijzing van neutraal gebied.

(L 43)

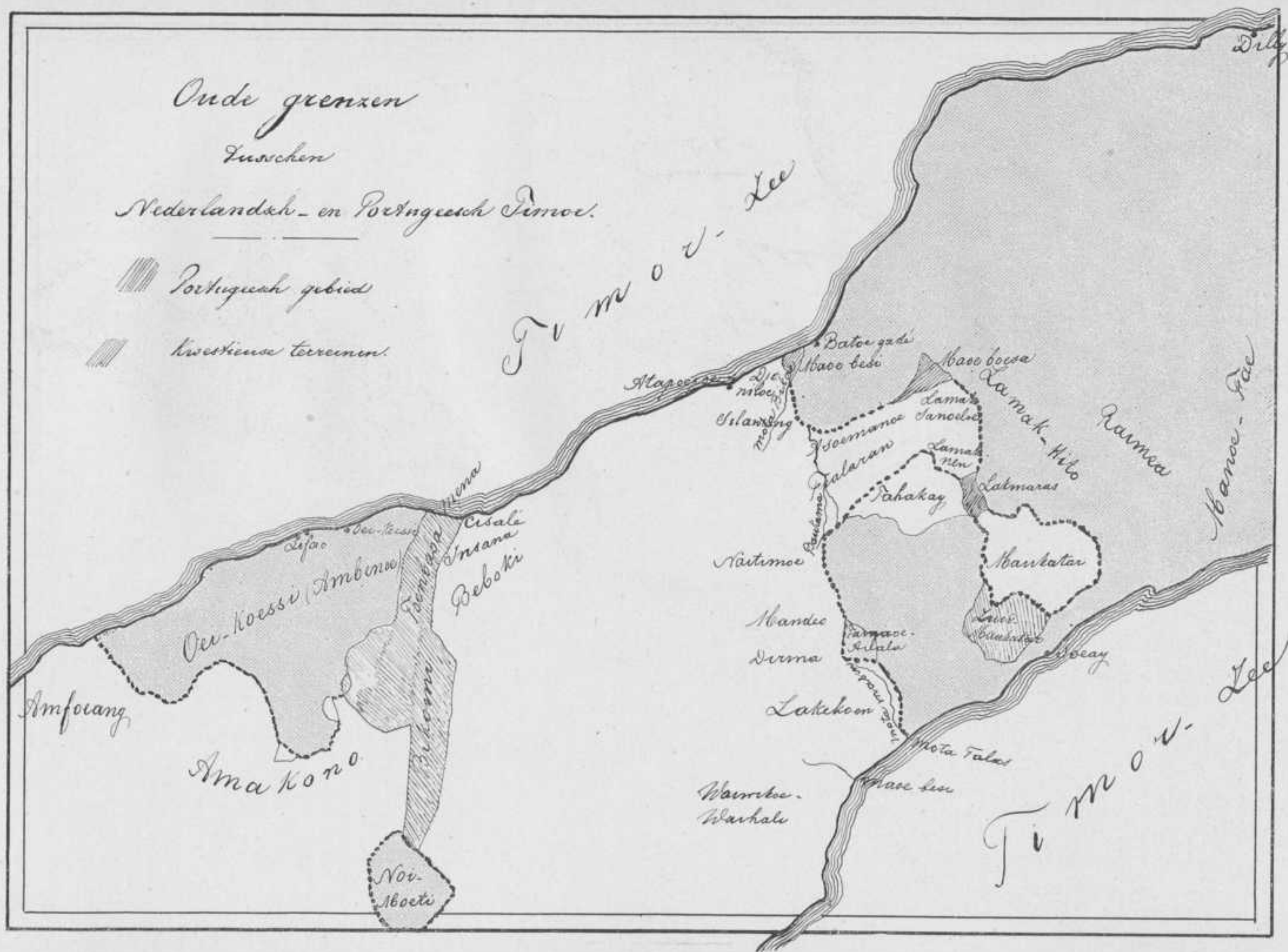
Oude grenzen

Tusschen

Nederlandsch- en Portugeesch Timor.

Portugeesch gebied

Kwestiense terreinen.

Feischen

Nederlandsch. en Portugeesch Timor

Portugesech gebred

Timov. Lee

Итак

Nov-moets

Naitima
Bandeo
Dirma

Lakeoon

Waimikoe
Waikele

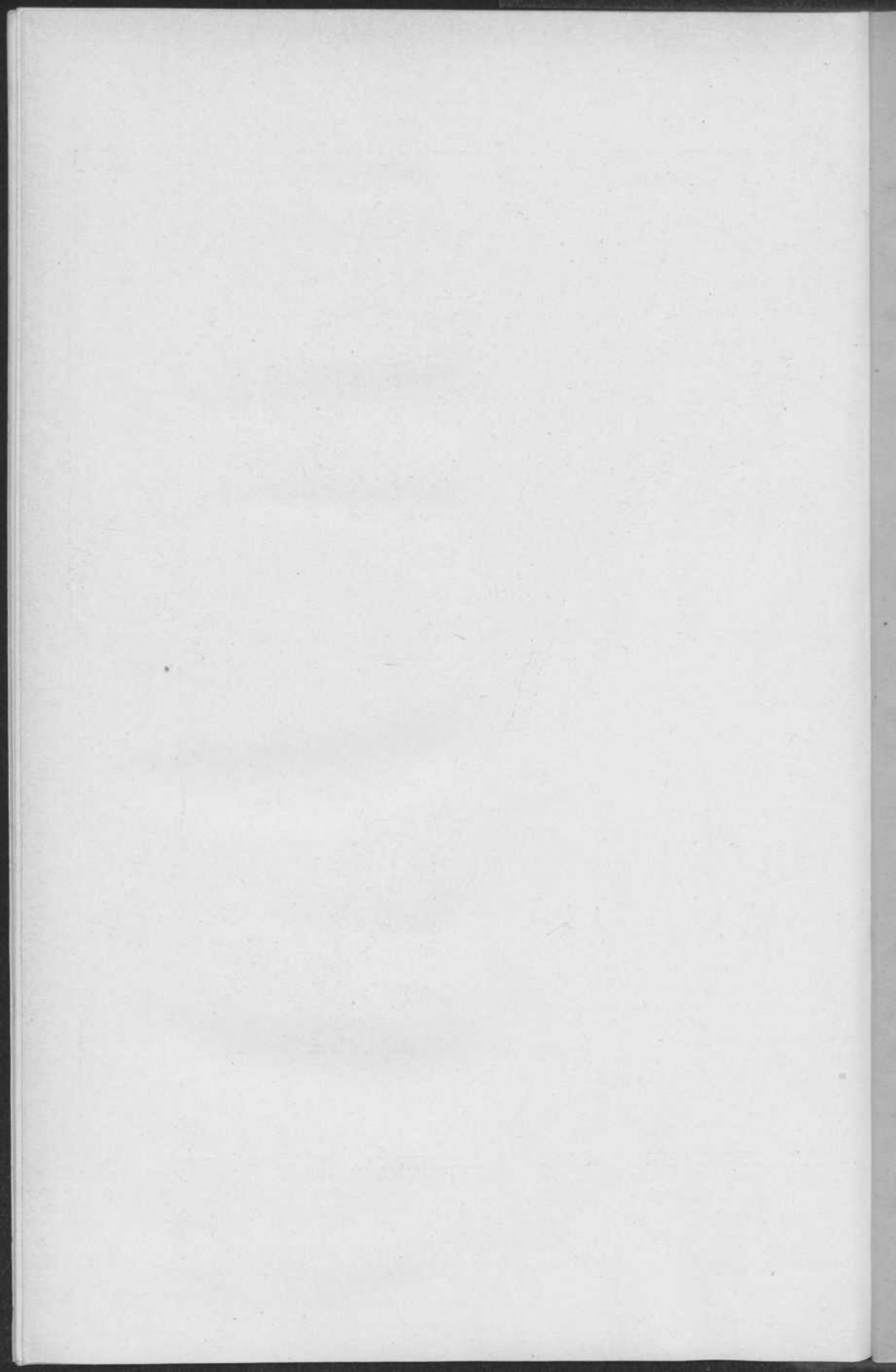
Timor-Lee

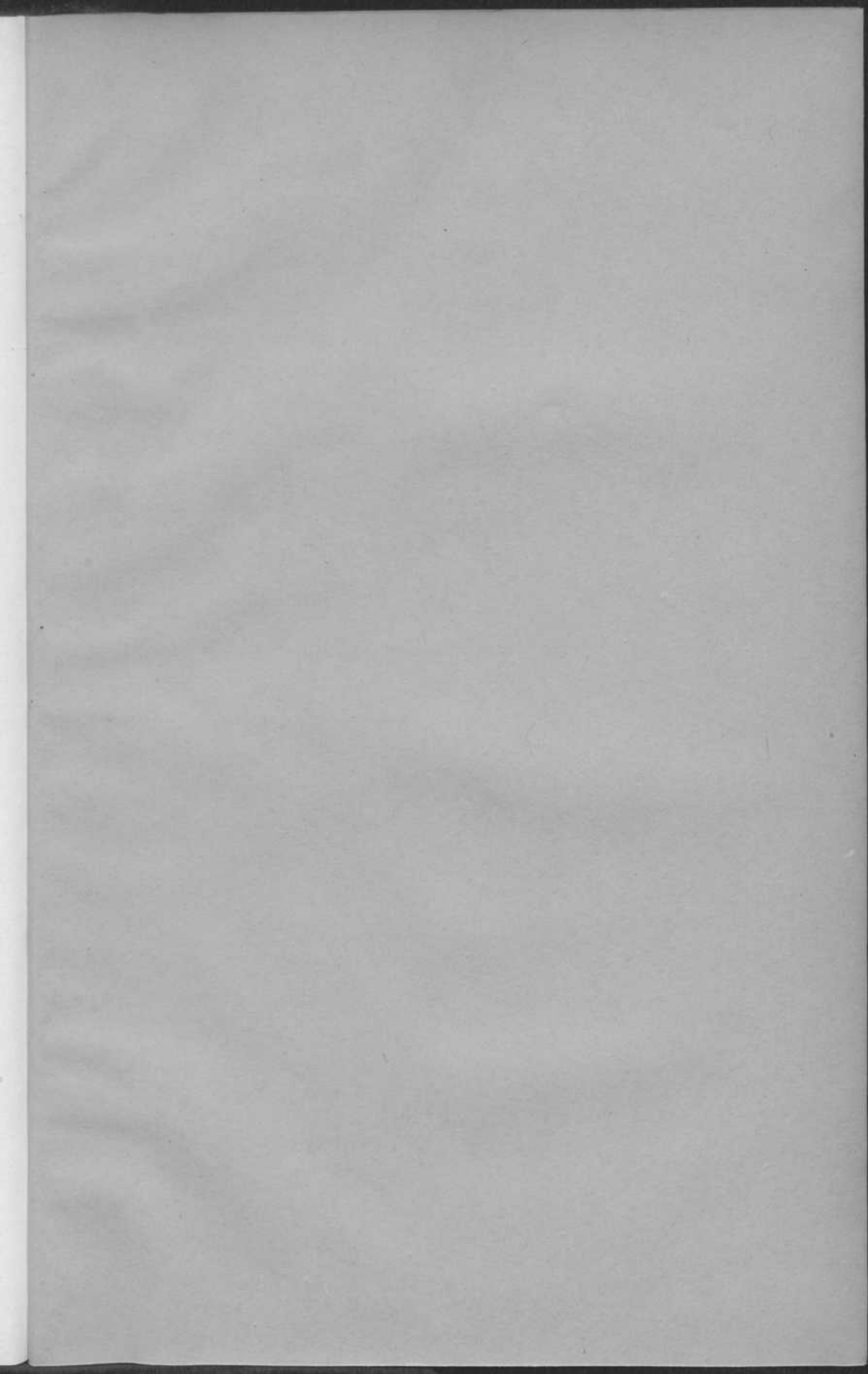
Nankates

அவ்வாறு

Harmed

Harriet - Fair

08010284

